

Зоран Кинђић

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

e-mail: zoran.kindjic@fpn.bg.ac.rs

ПРЕОБРАЖЕЊЕ ГОСПОДЊЕ Покушај разумевања празника Преображења и феномена Таворске светлости

***Апстракт:** Ослањајући се на Свете оце, аутор се упушта у тумачење празника Преображења, свестан да чак и обожене особе нису у стању да у потпуности сагледају духовну димензију овог празника. Он указује да је Преображење Господње један од најзначајнијих догађаја у Христовом овоземљском животу. На Тавору се Господ преобразио, показавши Петру, Јакову и Јовану своју божанску славу, у мери у којој су они могли да је поднесу. Он се притом заправо није променио, већ су се преобразили Његови ученици, којима су отворене духовне очи, тако да су могли да опазе сјај нетварне светлости, тј. да делимично сагледају оно што Христос јесте. Појам Таворска светлост уобличио су теолози не само да би протумачили тајну нестворене светлости којом је зрачио Господ на Тавору, него и да би описали опитно искуство просветљених и обоженних особа. Тај појам се такође може користити како за нестворену светлост у рају тако и за ону у есхатолошком Царству небеском. Свест да је човек духовно слеп све док није у стању да види нестворену светлост, с једне стране треба да обузда оне који су преамбициозни, који би да буду духовни учитељи, а с друге стране да у нама побуди ревност за духовнији начин живота, жудњу да се преобразимо.*

***Кључне речи:** Преображење, Син Божији, Таворска светлост, просветљење, обожење, Царство Божије, пала људска природа*

I

Сваки покушај говора о некој светој тајни, баш као и о тајни неког великог хришћанског празника, осуђен је на начелан неуспех, поготово ако настојимо да пуким интелектуалним снагама захватимо њену дубину и осветлимо њен бездан. И поред свих напора да брижљиво размотримо све њене димензије, искуство показује да нам света тајна остаје непрозирна и за наш разум недоступна, те наш говор о њој у најбољем случају подсећа на муцање. То заправо и не чуди, будући да све оно што је надумне природе у начелу измиче нашем разуму. Но чак и они који су се уздигли до надумног начина сагледавања, који су се удостојили просветљења и обожења, сами признају да нису у стању да до краја исцрпу бескрајни бездан свете тајне, у који се чак и серафими једва осуђују да завире.

Имајући у виду оно што је речено, могли бисмо исхитрено закључити да би било најпримереније одмах одустати од покушаја да се упустимо у тумачење тајне празника

Преображења, који се иначе слави као спомен на тајанствени догађај који се одиграо на гори Тавор,¹ по свој прилици око четрдесет дана пре Христовог страдања.² Извесно оправдање за то што се ипак не одлучујемо на тај корак, можда би се могло наћи у нашем свесном одустајању од претенциозног настојања да осветлимо тајну овог изузетно значајног празника. Уместо тога, задовољићемо се тиме да на основу увида Светих отаца, особа које су биле достојне да је колико-толико сагледају, размотримо њене различите димензије, настојећи притом да различите углове светоотачких тумачења повежемо у релативно складну целину, која ће нам приближити тајанствени догађај Христовог преображења и извештај о њему учинити што животнијим и приступачнијим, а читаоце подстаћи да се сами удубе у разумевање тајне овог великог празника.

Као што је познато, Преображење је један од најважнијих догађаја из Христовог овоземаљског живота, јер је том приликом „Господ на видљив начин открио себе као Богочовека и објавио тајну обожења човекове природе нетварним божанским енергијама“.³ Штавише, као „праобраз Васкрсења“⁴, Преображење је својеврсна жижна

1 Иако се у јеванђељима не наводи име високе горе на којој се Господ преобразио, од 6-7. века општеприхваћено мишљење је да је управо Тавор та чудесна гора. За разлику „од неких старих тумача (Златоуст, Иларије, Зигабен)“, који „уопште не помињу о којој гори се ради, Ориген и Кирило Јерусалимски (из 5. века) тврде да се ради о гори Тавор“ (Бл. Теофилакт 1996, 171). Додуше, неки савремени неправославни тумачи „сматрају да се овај догађај вероватније одиграо на једном од врхова планине Хермон, која је ближа Кесарији Филиповој“ (Каравидопулос 2007, 223). Види такође: Папини 1994, 241. Мада тачна локација горе на којој се Господ преобразио не мора бити од суштинског значаја, јер Тавор је за православну духовност „не само географски, него превасходно теолошки појам“ (Каравидопулос 2007, 223), са великом вероватноћом се може тврдити да је управо Тавор та гора. Наиме, мада је Ермон виша гора (2814 m) и много ближа Кесарији Галилејској од Тавора (Ермон је неких 25-30 km североисточно од предела Кесарије), из Јеванђеља по Матеју се види да Христос намерава да се са својим ученицима упуту ка Јерусалиму (Мт. 16, 25), а Тавор (висине 588 m, 85-90 km југозападно) је гора која му је тако рећи успут, док је Ермон у супротном смеру, према Дамаску. Ако је Господ исказао намеру да иде у Јерусалим, зашто би ишао у сасвим супротном смеру? Но оно што је вероватно још у давна времена пресудило у лоцирању те горе, био је надумни увид великих духовника. У наше време, тај увид је имао и Св. Пајсије Светогорац. „На Таворској Гори, кад је отишао да се поклоним 'нешто се догодило' док се молио. Касније је показао чувару светог места тачку на којој се догодило Свето Преображење Спаситељево“ (Старац Пајсије 2005, 136).

2 „Сходно древном предању, Преображење се догодило четрдесет дана пре Распећа“ (Пурић 2018, 438). Занимљиво је да се овај празник у Византији прославља од 5. века, по свој прилици најпре у Јерусалиму. „У 6. веку већ налазимо изузетне мозаике попут оног у апсиди базилике Паренцо, код Св. Аполинарија у Равени или у Катаринином манастиру на Синају.“ Везивање прославе празника за 6/19. август, мада то свакако није дан када се Преображење догодило, „изгледа да потиче из литургијског спомена на освећење базилика на гори Тавор“ (Исто, 439 и 428). Занимљиво је да тек релативно касно, као спомен на веома важну победу Јаноша Хуњадија (Сибинјанин Јанка) над Турцима у одбрани Београда 1456, римокатолици на иницијативу папе прослављају празник Преображења. То свакако с једне стране имплицитно указује на низак ниво римокатоличке духовности, а с друге стране на чињеницу да су западњаци усредсређени на Велик петак, на Христово људско страдање на Голготи. Услед поистовећивања са Христовим страдањем у римокатоличкој мистици се јавља феномен стигмата. Док западњаци „сведоче о својој преданости Христу у усамљености и остављености гетсиманске ноћи, православни су „стекли увереност у своје сједињење са Богом у светлости Преображења“ (Лоски 2003, 166-167).

3 Св. Теофилакт 2004, 121. „Светли дан Христовог Преображења јесте дан просвећења и обожења људске природе. Тог дана је Богочовек Христос својом свемоћном и спасоносном силом захватио пошрнелу од греха природу људску, и просветивши је обоготворио“ (Јустин 2004, 405).

4 Кардамакис 2005, 297-298.

тачка у којој се сусрећу различити библијски мотиви. Појам Таворска светлост, настао у покушају теолога да протумаче како тајну нетварне светлости којом је зрачио Христос на овој гори, тако и опитно искуство просветљених и обожених хришћанских светитеља, од изузетног је духовног значаја. Тим појмом се не означава тек једнократни историјски догађај, када се на одређеном ограниченом, локализованом месту – на гори Тавор,⁵ одиграо пробој трансценденције, односно пројава натприродне светлости из божанског извора оваплоћеног Бога Логоса, па чак ни много шири просторно-временски распон бројних мистичких искустава озарености нетварном светлошћу хришћанских светитеља.⁶ Њиме се може означити и оно прво, почетно искуство натприродне светлости, као и оно крајње, есхатолошко. Он повезује уназад бројне старозаветне епифанијске мотиве, попут озарености Мојсијевог лица након сусрета са Богом на Синају (2. Мојс. 34, 28-35), Мојсијевог виђења купине која гори а не сагоревала (2. Мојс. 3, 2-6), Илијиног виђења Господа (1. Цар. 19, 11-13) и његово успињања ватреним кочијама (2. Цар. 2, 11) итд, па све до Адамовог пребивања у светлости раја, као и новозаветне догађаје Васкрсења, Вознесења, Педесетнице, Стефановог виђења отворених небеса, Павлове заслепљености светлошћу на путу за Дамаск, преко мистичких доживљаја бројних светитеља, све до есхатолошког наступања Царства небеског.⁷

Да бисмо боље разумели било који догађај који је описан у Светом писму, упутно је да га доведемо у везу са другима, као и да га размотримо у светлости светоотачких тумачења. Ма колико њихова тумачења била луцидна, ми знамо да се она често и разликују, па чак каткад наизглед и супротстављају, тако да њихово повезивање у складну целину подсећа на покушај да се сачини слагалица од неједнаких и наизглед неуклопљивих делова, при чему има много оних који недостају, које тек треба

5 Надахнуте речи пророка-псалмисте „Тавор и Ермон Имену Твоме обрадоваће се“ (Пс. 88, 13), Св. Јован Дамаскин тумачи као упућивање на здружену радост две горе које су биле сведоци два изузетно значајна догађаја у Христовом животу – Његовог крштења и Његовог преображења. Наиме, будући да река Јордан извире у подножју горе Ермон, Дамаскин сматра да се Исусовом крштењу у Јордану, „када је гласом Оца, грмећи са неба, Кршћавани био посведочен као Син Љубљени, а голубом – Духом (Светим), као прстом био показан Сâм Посведочавани“, највише обрадавала гора Ермон. Од времена Преображења до данас пак, Тавор, „Гора божанска и света и висока“, весели се „не мање славом и сјајем неголи узвишењем у ваздуху, јер се благодаћу такмичи са Небом“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 115-116). Као потврда веровања да је од дана када се Господ преобразио на Тавору ова гора испуњена благодаћу, сведочи и чињеница да се сваке године током прослављања празника Преображења (6/19. августа) над Тавором надвија бели облак, чак и ако је свуда другде у Галилеји ведро време. На овај празник током ноћне литургије у храму Преображења на гори Тавор, „када почиње Света тајна Евхаристије (причешће), на мрачном ноћном августовском небу пуном звезда, без иједног облачка, одједном почиње комешање облака из којих се на вернике спушта прохладна влага; људи осећају изузетну благодат. Али не појављују се овде само облаци и благодатна влага: у новије доба све је то праћено блесковима огња, као на Гробу Господњем у Велику Суботу. Пошто се спусте до аутобуса, ходочасници испуњени благодаћу подижу погледе ка врху горе, на коме се налази храм и пред очима се указује дивна слика – мрачно ноћно небо без иједног облачка, а само изнад храма снежно бели, непомићни облак“ (Израели 2011, 160).

6 Као аргумент за своју тврдњу „Догађај Преображења није се догодио само једном у историји“, Јеротеј Влахос наводи да се додуше на Тавору „тај посебни догађај десио само једном“, али да се „тај догађај (...) понавља и њега доживљавају обожени свих епоха“ (Влахос 2003, 212).

7 Палама истиче „да је једна иста божанска светлост: она коју су апостоли видели на Тавору, ова која се може видети у чистим душама, као и природа оних вечних будућих добара“ (Св. Григорије Палама 2012, 190). У Канону Преображења, који је испевао Св. Јован Дамаскин, каже се: „Слава што некада осењиваше скинију и Мојсију, Твоме угоднику, говораше, образ би таворског неизрецивог блистања, Владико, Твога преображења“ (Лаут 2010, 370).

реконструисати.⁸

У настојању да макар у извесној мери проникнемо у природу и смисао оног што се одиграло на гори Тавор, неопходно је да укажемо на различита места из Старог и Новог завета која из различитих углова бацају делимично светло на овај мистериозни догађај и чине нам приступачнијим сâм феномен Таворске светлости. Будући да је светлост Преображења у присној вези са рајским стањем прародитеља, када су њихова тела била лака и сјајна, озарена одсјајем божанске светлости, као и са вечном нетварном светлошћу есхатолошког Царства Божијег, јасно је да се без темељног разматрања различитих библијских мотива не може разумети како сâмо Христово преображење на гори Тавор тако ни исихастичко искуство очишћења и преображаја пале човекове природе, које врхуни у обожењу, постајању човека богом по благодати. Имајући све ово у виду, одлучујемо се да се упустимо у интелектуалну авантуру разматрања тајне Преображења, надајући се да ћемо притом избећи замке лукавога којима је склона интелектуална сујета, те да се нећемо огрешити о догматско учење Православне Цркве.⁹

II

Као што је познато, о догађају Преображења, са извесним разликама у детаљима, говори се у три синоптичка јеванђеља, али не и у Јеванђељу по Јовану. То свакако изненађује уколико знамо да је управо Св. апостол Јован Богослов једини од јеванђелиста био сведок тог тајанственог догађаја.¹⁰ Заиста остаје мистерија зашто је у Јеванђељу по Јовану изостао извештај о преображењу Господа на гори Тавор, ако знамо да Црква његовом аутору приписује симбол орла и именује га као Богослова, чиме се сугерише да је управо он досегао најдубљи духовни увид.¹¹

8 Што се тиче неких малих разлика у опису одређених догађаја код јеванђелиста, Св. Теофилакт с правом истиче да се јеванђелисти „слажу у ономе што је од општег значаја“, те да стога није проблем што нам се може учинити да „постоји разлика у ономе што је мање важно“. Он даље каже: „Управо зато што се не слажу у свим појединостима можемо јасно да видимо да говоримо истину. Када би се у свему слагали човек би помислио да су се сва четворица скупила на једном месту и по договору написала Еванђеља. Зато је оно што је пропустио један написао други, па се зато чини да се они у понечему разилазе“ (Бл. Теофилакт 1996, 18).

9 И те како свестан не само опомене да о догматским питањима сме да расправља само обожена особа, него и оне да се „без просветљења или обожења не може (...) Свето писмо исправно тумачити“ (Романидис 2013, 89), аутор ово своје излагање третира првенствено као лични покушај разумевања тајне Преображења, надајући се да ће га читалац третирати само као подстрек за властито промишљање и подстицај за духовнији, односно црквенији начин живота, који подразумева старање о властитом преображавању.

10 Један од тројице апостола који су се удостојили да буду сведоци Преображења, да виде нетварну светлост, Св. апостол Петар, оставио је ипак делимично сведочанство о ономе што се одиграло на гори Тавор. Он у својој посланици додуше не говори експлицитно о Таворској светлости, већ само о гласу Бога Оца који су апостоли чули из сјајног облака, али се ипак може наслутити да су они том приликом видели славу Сина Божијег: „Јер вам не објависмо силу и долазак Господа нашег Исуса Христа сљедујући измишљеним бајкама, него смо сами били *очевици величанства његова*. Јер он прими од Бога Оца част и славу када му дође овај глас од величанствене славе: Ово је Син мој љубљени, који је по мојој вољи. *И овај глас чусмо ми како сиђе с неба док бијасмо с Њим на гори светој*“ (2. Пет, 1, 16-18, подвукао ЗК).

11 Писци апокрифних дела настојали су да попуне наводне празнине у јеванђељима, било да се ради о Христовом детињству, било о неким догађајима током његове месијанске мисије. Тако писац апокрифне књиге *Дела Јованова* „описује два преображења, вероватно да би 'надокнадио' изостајање преображења у Јовановом јеванђељу“ (Каравидопулос 2007, 224). Он чак тврди да је

Један од могућих одговора, популаран међу религиолозима, гласио би да је управо тај изостанак доказ да Св. апостол Јован заправо и није аутор Јеванђеља по Јовану, да је неко свом спису, а било је много сличних који су кружили у хришћанским заједницама тог времена, хтео да прибави ауторитет тиме што га је лажно приписао љубљеном Христовом апостолу.¹² Ако не подлегнемо разумским аргументима историјскокритичке школе и останемо непоколебиви у вери у предање да је Јеванђеље по Јовану заиста дело Св. апостола Јована,¹³ остаје нам више могућности како да протумачимо изостанак извештаја о том најзначајнијем догађају у Христовом овоземаљском животу пре распећа, бар оног чији су сведоци били апостоли. Не претендујући да исцрпимо све могуће одговоре, укажимо на оне који су били познати у време када Св. Теофилакт Охридски тумачи јеванђеља. Неки претпостављају да се Св. апостол Јован уздржао од описа тог натприродног догађаја зато што су о њоме већ говорили остали јеванђелисти. За разлику од њих, који су „писали само о Христовом телесном животу, ништа не рекавши о Његовом превечном бићу од Оца“, апостол Јован је нагласак ставио управо на оно што су они пропустили, на превечни живот Логоса. Узвишено богословље о превечном Логосу било је неопходно јер су постојале јереси које су заступале став да је „Христос своје биће добио тек (рођењем) од Марије, а не превечним рођењем од Оца“,¹⁴ које су Христа сводиле на врлинског човека, одузимајући му статус Бога. По црквеном предању, апостол Јован је своје јеванђеље написао по повратку са изгнанаства на острво Патмос, „на молбу ефеских хришћана или чак малоазијских епископа“. Доневши му прва три јеванђеља, они су га замолили да их испита

имао виђење наог Христа, који својим изгледом није наликовао на човека. Његова су стопала била бела од снега и својим сјајем су осветљавала околно тло, док му је глава додиривала небеса. Осим тога, писац овог апокрифног дела нас извештава да су Петар и Јаков желели да сазнају од Јована ко је тајанствени старац који је разговарао с Господом на врху горе, али им је он ускратио тај одговор. Види: Acts of John, 90-91. Занимљиво је да се Палама, посредством Св. Симеона Метафраста, позива на овај апокрифни спис, тврдећи „да је Јован, нарочито љубљен од Христа, видео Божанство Логоса које се обнажило на Гори“ (Св. Григорије Палама 2015, 158). Под обнаженошћу се вероватно не мисли на то да је Христос био у физичком смислу наг, већ да је, метафорично говорећи, био разоденут од телесности, да она више није физички застирала Његову божанску светлост. Док се у *Откривењу Петровом* говори о томе како Господ апостолу Петру показује светлосне пределе изван овог света, где земља рађа нетрулежно биље и свуда се шири небески миомирис, а житељи тог (рајског) места су одевени у одежде блиставих анђела (Apocalypse of Peter, 15-17), *Дела Петрова* говоре да је апостол Петар на светој гори био удостојен да заједно са Јаковом и Јованом види величанствену славу Господњу. Од натприродног сјаја светлости Господње он је пао као мртав и затворио очи, чувши уз то и Његов глас, који је тешко описати. Док је лежао помишљао је да је ослепео од прекомерне бљештавости светлости Господње. Мало се опоравивши и прибравши се, препустио се вољи Божијој. Тада му је Христос пружио руку и подигао га са земље. Када се Петар усправио, угледао је Господа у обличју које је могао да поднесе. Уп. Gospel of Peter, 20.

12 Рано предање Цркве помиње двојицу Јована, апостола Јована и свештеника Јована, који су сахрањени у Ефесу, тако да неки сматрају да је аутор Јеванђеља по Јовану заправо свештеник Јован а не апостол Јован. Уп. Дрејн 2004, 285.

13 За разлику од распрострањеног мишљења религиолога да је најстарије јеванђеље оно по Марку, а да су јеванђеља по Матеју и Луки настала тако што су се аутори које именујемо тим именима користили Јеванђељем по Марку и хипотетичком збирком Исусових изрека (тзв. Q – Quelle, извор), по црквеном историчару Јевсевију, Јеванђеље по Матеју је најстарије. Оно је написано осме године по Вознесењу, Јеванђеље по Марку десете, по Луки петнаесте, док је Јеванђеље по Јовану старије чак од Откривења Јованог. Оно је написано тридесетдруте године по Христовом Вознесењу. Уп. Дрејн 2004, 232 и 239-244; Вукомановић 1996, 46-101; Бл. Теофилакт 1996, 17-18; Каравидопулос 2007, 1-8; Таушев 2006, 13-14 и 21-37.

14 Св. Теофилакт 2018, 261.

и допуни. „Свети Јован је потврдио истинитост свега што је написано у та три Јеванђеља, али је нашао да у њиховим повестима много тога треба да се дода, нарочито када је реч о опширнијем и јаснијем излагању учења о Божанству Господа Исуса Христа“.¹⁵ Усредсредивши се, пре свега у свом Прологу, на превечни живот Сина, он је указао да је сâм Логос извор живота и светлост истинита, а будући да је у Откривењу већ најавио Царство небеско као царство непролазне божанске светлости, могуће је да апостоли Јовану и није било толико важно да говори о догађају на гори Тавор.

Но, упркос томе што се у Јеванђељу по Јовану експлицитно не говори о овој чувеној епизоди из Исусовог живота, није ипак искључено да је и апостол Јован у свом јеванђељу имао у виду Преображење које се одиграло на гори Тавор. Ако обратимо пажњу на његове речи: „И Логос постаде тијело и настани се међу нама. И видјесмо славу његову, славу као Јединороднога од Оца, пун благодати и истине“ (Јн. 1, 14), могли бисмо закључити да је то виђење славе Христове заправо оно које су апостоли искусили на Тавору, јер се управо тамо нетварна божанска светлост, тј. слава Божија, најинтензивније манифестовала. Св. Теофилакт Охридски Јованове речи „видесмо славу Његову“ с правом тумачи као „славу Онога који је у телу“. Подсетивши да Јевреји нису били у стању да гледају Мојсијево лице озарено божанском светлосћу, те је он стога своје лице застро велом (2. Мојс. 34, 29-35), Теофилакт указује да „апостоли утолико пре не би могли поднети да виде неприкривено Божанство, да се Он није јавио у телу“. Да Теофилакт има на уму да се слава коју су видели апостоли суштински разликовала од оне којом је зрачио Мојсије, будући да је Христос, Син Божији био извор те славе а не тек њено огледало, види се из његовог наглашавања да је то била „стварна слава истинског Јединородног Сина“. „Где су они видели ову славу?“, пита се Св. Теофилакт, па одговара: „Можемо, заједно са некима, сматрати да су они *ову славу видели на Таворској гори*, али је правилно и ако разумемо да су они ту славу видели не само на овој гори, него и у свему што је Он чинио и говорио.“¹⁶

Да не бисмо непотребно исувише скренули са главне трасе нашег излагања, уздржаћемо се од даљег разматрања могућих хипотеза о разлозима изостанка експлицитног извештаја о Преображењу у Јеванђељу по Јовану, те ћемо прећи на упоредну анализу извештаја који су нам о том чувеном догађају оставила синоптичка јеванђеља. Но, пре него што се усредсредимо на тумачење Преображења Господњег, обратимо пажњу на контекст. У сва три јеванђеља тврди се да се тајанствени догађај на Тавору одиграо последње године Исусове месијанске делатности, током његовог пута за Јерусалим, место његовог страдања и васкрсења. Будући да је био свестан оног што предстоји, као и да његови ученици још увек нису у стању да сагледају природу његове мисије, Исус Христос је хтео да утврди своје ученике у вери, те им се у области Кесарије Филипове (Мк. 8, 27) обратио питањем: „Шта о мени говоре људи ко је Син Човјечији?“ Након њиховог одговора: „Једни говоре да си Јован Крститељ, други да си Илија, други опет Јеремија, или који од пророка“, следило је ново питање: „А шта велите ко сам ја?“ (Мт 16, 13-15). И тада је уследио Петров богонадахнути одговор, који је јасно издвојио Исуса Христа из круга свих дотадашњих великих пророка, оспоривши у народу преовлађујуће мишљење да је у његовом облику нарочито „неки од древних пророка

15 Таушев 2006, 34. „Прича се да је после смрти својих претходника Јован затражио да му донесу три Еванђеља да би их прегледао и просудио да ли су истинито записана. Када их је видео, похвалио их је као веродостојна. Све што су остали еванђелисти изоставили, он је допунио, а све што су укратко споменули, он је разрадио у свом посебном Еванђељу“ (Бл. Теофилакт 1996, 17-18).

16 Св. Теофилакт 2018, 276, подвукао ЗК.

васкрсао“ (Лк. 9, 19).¹⁷ У одговору апостола Петра „Ти си Христос, Син Бога живога“ садржан је увид да се Исус суштински разликује од свих људи који су до тада живели на земљи, као и оних који ће икада живети. Ма колико да су неки велики пророци чинили чуда, па су чак Илија и Јелисеј васкрсавали мртве, за никог од њих се не може рећи да је превечни син Бога Оца. За Јевреје је провалија између Бога и људи била толико дубока, да им је тешко падала чак и помисао о могућности да неко буде Богочовек. Као што је познато, упркос томе што су били сведоци бројних чуда која је Исус учинио, многим његовим ученицима је била крајње неприхватљива његова тврдња да је он Син Божији, те су га управо стога напустили.¹⁸

Исус је био веома задовољан Петровим одговором, али га није приписао његовој мудрости. Он се обраћа Симону, који је управо захваљујући том одговору потврдио достојност свог већ раније добијеног духовног имена – Петар, Кифа, камен (Јн. 1, 42), следећим речима: „Блажен си, Симоне, сине Јонин! Јер тијело и крв не открише ти то, него Отац мој који је на небесима. А и ја теби кажем да си ти Петар, и на томе камену сазидаћу Цркву своју, и врата пакла неће је надвладати“ (Мт. 16, 17-18). Увид да је Исус не само Христос него и Син Божији био је у том тренутку намењен само ученицима, те им је Исус запретио да о томе ништа другима не говоре, да би избегао распаљивање месијанске страсти у народу, те евентуалног наума својих сународника да га на силу прогласе за овоземаљског цара (Јн. 6, 15).

Није тешко ако не замислити а оно макар наслутити са каквим усхићењем су одабрани ученици примили сазнање да је управо њихов учитељ не само дуго очекивани Месија него и Син Божији. И док се у њима све јаче разгоревало очекивање да ће ускоро доћи до успостављања земаљског царства Израиља, штавише док су се чак препуштали маштању о функцијама које ће им у њему бити додељене, Исус им је развејао све те овоземаљске наде, најављујући не само да ће Он пострадали од јеврејских старешина него и да свако ко хоће да буде његов следбеник мора понети крст страдања. Иако је Исус додуше најављивао да ће трећи дан устати из мртвих, мучан утисак предстојећих страдања био је толико јак да Петар стаде насамом да га одвраћа од тога: „Боже сачувај, Господе; то неће бити теби.“ На то је уследио оштар одговор Петру, који је још недавно похваљен за своје исповедање вере и увид да је Исус Син Божији, тј. Богочовек: „Иди од мене, сатано! Саблазан си ми, јер не мислиш што је Божије него што је људско“ (Мт. 16, 22-23). Наизглед груба Исусова реакција постаје сасвим разумљива и прихватљива чим схватимо да се Он обратио у много већој мери нечастивом него самом Петру, будући да му је било јасно да кроз Петрова уста проговара сам Сатана, настојећи да га одврати од предстојећих страдања која су део домостроја спасења људског рода.

Исус Христос је одмах затим дозволао народ који га је пратио, те се њему и својим најближим ученицима обратио следећим речима: „Ко хоће за мном да иде нека се одрекне себе и узме крст свој, и за мном иде“ (Мк. 8, 34). Он је свима предочио да треба слободно да изабере да ли ће га следити или не, не прећуткујући им притом страдања која их чекају уколико га буду следили. Свако је наиме пред одлуком да ли ће предност дати бризи за свој физички живот или за спасење душе. Онима који су спремни да понесу крст Исус

17 „У народу је постојало мишљење да ће доласку Месије претходити јављање једнога од старозаветних пророка, и, не сматрајући Самога Исуса за месију, многи су мислили да је Он само Месијин претеча“ (Таушев 2006, 161-162)

18 Види: Јн. 6, 66. Иако су Јевреји жарко ишчекивали Месију, они су у њему напросто видели богонадахнутог човека, пророка или политичког вођу који ће ослободити јеврејски народ из ропства и успоставити њихово царство на земљи. Детаљније о хиљадугодишњем развоју представе о Месији код Јевреја: Ребић 1996, 228-242; Thoma 1993 и Martinez 1993.

утешно најављује да ће на крају „доћи Син Човечији у слави Оца својега са анђелима својим, и тада ће узвратити свакоме по дјелима његовим“ (Мт. 16, 27). Ономе пак који се постиди његових речи, а поготово њега самога, поручио је да ће се Син Божији њега „постидети када дође у слави својој и Очевој и светих анђела“ (Лк. 9, 26).

Христова најаву да ће свакоме бити узвраћено по делима његовим, тичала се Страшног суда који ће се одиграти на крају времена. Тада ће неки бити озарени нетварном светлошћу Царства небеског, а неки ће бити „изгнани у таму најкрајњу“, где „ће бити плач и шкргут зуба“ (Мт. 8, 12). Но одмах затим Исус најављује да виђење божанске светлости није одложено за крај времена, већ да ће неки имати ту милост да је угледају још у овом животу. У Јеванђељу по Луки Исус се обраћа окупљенима следећим речима: „А кажем вам заиста: Има неких међу овима што стоје овдје који неће окусити смрти док не виде Царства Божијега“ (Лк. 9, 27). Слично гласе Исусове речи које нам преноси јеванђелист Марко: „Заиста вам кажем: има неки међу овима што стоје овдје који неће окусити смрти док не виде Царство Божије да је дошло у сили“ (Мк. 9, 1). Дакле, још у овом животу обећава се некима виђење Царства Божијег, које наравно долази у божанској сили и слави.¹⁹

За разлику од јеванђеља по Марку и Луки, која говоре о виђењу Царства Божијег, у Јеванђељу по Матеју се каже: „Има неких међу вама што стоје овдје који неће окусити смрти док не виде Сина Човјечијега гдје долази у Царству своме“ (Мт. 16, 28). Иако се некоме може учинити да постоји разлика између ова три исказа, суштинске разлике заправо нема, јер Царство Божије јесте заправо Царство Сина Божијег. Неки ће имати ту милост да виде Сина Божијег како долази у слави Царства свога, које је уједно и Царство Оца, баш као и Светог Духа, будући да нема разлике у природи три божанске ипостаси. Наиме, и Отац и Син и Дух Свети испољавају исту божанску енергију.²⁰

III

Ако бисмо се усредсредили на питање када се тачно догодило Преображење Господње, учили бисмо да постоје извесне разлике у извештајима јеванђелиста о томе. Док Матеј и Марко кажу да се оно догодило шест дана после Исусове најаве, Лука каже да се „око осам дана послѣ ових ријечи“ Исус успео на гору са три своја најнадаренија ученика, са Петром, Јаковом и Јованом, да се тамо насамо помоли. Док неки објашњавају временску разлику тако што тврде да Матеј говори о томе да је прошло шест дана од изговарања ових речи зато што не урачунава ни дан када су оне изговорене ни дан Исусовог преображења, дакле зато што „говори само о данима који су протекли у међувремену“, а Лука „подразумева и онај дан када су речи изговорене, као и сам дан

19 Након што нас је подсетио да се Цар васељене заправо „налази свуда“, да је „свуда (...) Царство Његово“, Св. Григорије Палама истиче да би било погрешно мислити да ће Царство Божије однекуд доћи. Христос не каже да ће оно „доћи са неког другог места, него управо да треба да се покаже силом божанског Духа, због чега је и рекао да оно 'долази у сили'. Ова сила није случајна и неће се дати било коме“ (Св. Григорије Палама 2018, 245), него само онима који су достојни да је приме.

20 „Предукус славе Царства Божијег у време Христовог преображења истовремено је, по мишљењу Отаца, предукус виђења доласка Царства Божијег 'у сили' и виђење доласка Сина Човечијег 'у слави'.“ Неки аутори Христов долазак у сили не поистовећују са есхатолошким Христовим другим доласком, већ га такође везују и за оснивање Цркве, за чије се рођење обично узима изливање Светог Духа на апостоле на Педесетницу. Види: Каравидопулос 2007, 214-216. Пре него што се вазнео у слави, васкрсли Христос је апостоле учио „тајнама Царства Божијег; а треба претпоставити, и стварању и уређењу тог Царства, или Цркве Христове на земљи, да би их припремио за предстојећу апостолску делатност“ (Таушев 2006, 350).

Преображења“²¹ има оних који ту разлику интерпретирају у духовном смислу. Тако Св. Григорије Палама, након што је и сам поновио исти аргумент да код Луке „број осам укључује и онај дан када су речи биле изговорене, и онај дан у који се Господ преобразио“, указује да се у привидној несагласности између Јеванђеља по Матеју и Јеванђеља по Луки крије нешто „велико и тајанствено“.²² Ослањајући се на црквено предање да се Христово васкрсење одиграло након суботе, пошто је прошао седми дан јеврејског календара, дакле у недељу, која се именује не као први него као Осми дан, будући да овај натприродни Догађај надилази природан ритам седмице, Св. Григорије Палама истиче да „велико виђење светлости Господњег Преображења припада тајни осмог дана, тј. будућег века, који се јавља после краја овог света, створеног за шест дана“. Он нам нуди интерпретацију која види симболику у томе што је сфера природности везана за број шест, јер човек поред пет природних чула (вида, слуха, додира, мириса и укуса) има и реч, односно мисао, која не надилази ову сферу, већ „представља шесту енергију (дејство) у области наших осета“.²³ Ослонивши се на властито опитно искуство благодатног виђења славе Божије, као и на православну мистичку традицију, по којој је неопходно очистити срце и сва чула, те утишати ум, испразнити га од сваке помисли, да бисмо били достојни да примимо пуноћу благодати Светог Духа, да бисмо били у стању изнад сваке слике, речи и појма,²⁴ дакле у стању недељања, које у јеврејској традицији симболише седми дан, Св. Григорије Палама истиче да „у осми дан, силом бољег дејства, наступа Царство Божије“.²⁵

Иако није неважно размотрити питање о добу дана се догодило преображење Господње, до поузданог одговора нећемо доћи, будући да нам јеванђеља о томе ништа не говоре. Ма колико смо осуђени на пукe претпоставке, ипак не треба прећутати да међу Светим оцима преовладава мишљење да се оно одиграло током ноћи, нешто мало пре сванућа.²⁶ По свему судећи, разлог за такво мишљење треба тражити у околности да је

21 Св. Теофилакт 2018, 82.

22 Св. Григорије Палама 2018, 245. Најзначајнији подстрек за алегоријско тумачење Светог писма дао је Ориген. По њему, „противречности присутне у Светом писму постоје да би нас нагнале да трагамо за дубљим значењем, што је он сам прилежно чинио“ (Лаут 2010, 326).

23 Св. Григорије Палама 2018, 245.

24 Псеудо-Дионисије Ареопагит истиче да подвижник мора, пре него што се сједини у мистичкој екстази са неизрецивим, не само да се ослободи свега видљивог него и сваке мисли: „Колико год да се уносимо ка узвишенијем, толико се речи, сажимање умних, сужавају. Као и сада, улазећи у надумни примрак, наћи ћемо не краткоречитост, него потпуно безречје (ћутање) и немишљење (безмисао)“ (Дионисије псеудо-Ареопагит 2012, 162).

25 Св. Григорије Палама 2018, 245. Св. Јован Дамаскин каже да се шест „узима као први савршени број“, јер „њему је три половина, два је трећина, а један је шестина; па сабрани (уједно) чине га савршеним“. Након што је подсетио да је Бог створио свет за шест дана, он истиче да су савршени „они који заиста гледају Божанску Славу“, која је једина „надсавршена и предсавршена“. Будући да се овај живот састоји из седам доба, број осам је симбол „будућег века“, будућег вечног блаженог живота. „Требало је, дакле, *осмога* дана откривати савршенима (тајне) осмог (дана)“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 124-125).

26 Додуше, има и оних који сматрају да се оно догодило дању: „Догађај преображења се одиграо у току дана, а не у току ноћи, што ће рећи, да су ученици Христови видели два сунца: видљиво и невидљиво“ (Пурић 2018, 429). У прилог таквог схватања могу се навести речи Дамаскиновог канона Преображења: „Велики и страشان приказ данас се виде: на небу сунце чувствено сија, на земљи пак умствено Сунце правде на гори Таворској неупоредиво блиста“ (Лаут 2010, 373). Разлог за такво мишљење треба тражити у уверењу да управо засењивање физичког сунца нетварном светлошћу Сунца правде, Сина Божијег, још више доприноси величанствености приказа.

Исус Христос имао обичај да се ноћу усамљује и предаје молитви,²⁷ поготово када су предстојали важни догађаји, када је требало да донесе важне одлуке, на пример кога да изабере у најужи круг апостола (Лк. 6, 12-13). Будући да Лука експлицитно каже да се Христос преобразио током молитве, с великом вероватноћом се може тврдити је светлост Христовог преображења, у чему има велике симболике, засјала управо у ноћи и разагнала греховну таму света, најављујући победу светлости над тамом, Бога над нечастивим. У прилог претпоставци да се Преображење догодило током ноћи, можемо навести да је њему претходило Исусово вишедневно напорно пешачење са народом из Кесарије Филипове до подножја Тавора, а оно се одвијало током дана, будући да није био обичај да се ноћу путује.²⁸ Исус Христос, „праћен ученицима и мноштвом народа“, после напорног пута „стиже предвече до галилејске горе Тавор“. Он са собом узе три апостола, Петра, Јакова и Јована, а народ и остале апостоле остави „под гором“. По мишљењу аве Јустина, „при наступању ноћи“ Исус „узиђе с њима на врх Тавора“, мало се удаљи од њих, те се стаде молити.²⁹ Одговор на питање зашто се предвече, а не дању Христос са ученицима упутио ка врху Тавора, а тамо стигао у сумрак, гласио би да је „ноћ подеснија од дана за богомислену молитву“. Управо тада је све оно што иначе током дана привлачи наша чула застрто тамом, па се чак чини да је мртво, а једино што видимо, што побуђује наше дивљење јесте сјај звезданог неба. Позвавши се на речи псалма да „ноћ ноћи објављује знање“ (Пс. 18, 2), ава Јустин објашњава: „Господ изводи ученике Своје на Тавор да ноћу виде славу Његову, да би нас све научио, да за време молитве не мислимо ни о чему земаљском него да свим срцем стремимо ка небеском.“³⁰

У сва три јеванђеља се каже да је Исус Христос са собом на гору високу повео Петра, Јакова и Јована. Поставља се питање зашто само њих, када су га пратили не само апостоли него и још мноштво следбеника на путу за Јерусалим. По свему судећи, он је оставио у подножју горе остале, а изабрао само оне за које је сматрао да су духовно највише унапредовали. Блажени Теофилакт каже да је Исус повео „Петра, као оног који га љуби, Јована као љубљеног и Јакова који је пламтео ревношћу према Христу“.³¹ За многе друге Свете оце, Петар је апостол вере, јер је први чврсто исказао веру у Исуса као Христа и Сина Божијег, Јаков је апостол наде, јер је први од апостола пострадао за хришћанску веру, а Јован је апостол љубави, „јер је на прси Господње наслоњен био и под Крстом Господњим остао до краја“.³² Док блажени Теофилакт износи претпоставку

27 Да је то била Исусова уобичајена пракса сугеришу следећи редови: „А ујутро прије зоре уставши изиђе, и отиде на пусто мјесто и ондје се мољаше Богу“ (Мк. 1, 35).

28 Будући да се предели Кесарије Филипове, одакле је Исус Христос са ученицима кренуо за Јерусалим, налазе на око 85-90 км од Тавора, вероватно су им била потребна три дана пешачења док су стигли до те горе.

29 Поповић 1997, 107-108. Чини нам се да се Господ са тројицом ученика успињао на гору Тавор предвече, а да је на врх стигао у сумрак. Као аргумент за такав став наведимо ходочасничко искуство: „Успон на гору траје око сат времена“ (Израели 2011, 160).

30 Поповић 1997, 116.

31 Св. Теофилакт 2018, 82.

32 Николај 2013, 643. Могуће је позвати се и на другачију симболику, по којој би Петар изображавао чин богољупца, Јаков чин мученика, а Јован чин девственика. Узевши са собом на Тавор ова три апостола „да виде славу Његовог Преображења“, Господ је показао „да онај који жели да обитава с Њим у царству небеском и да се наслађује гледањем лица Његова, треба да подражава Петра у љубави, Јакова у мучеништву и Јована у чистоти“ (Поповић 1997, 113). Осим што за ову тројицу апостола, сасвим оправдано, кажу да су спадали у најужи круг ученика, Свети оци их понекад називају и стубовима. Повод да их тако назову биле су речи Св. ап. Павла који, говорећи о свом боравку у Јерусалиму, каже да су „Јаков и Кифа и Јован, који су сматрани да су стубови“ (Гал. 2, 9),

да је Исус можда „само њих повео због тога што су били у стању да сакрију овај догађај, да га прећуте и да никоме не говоре о њему“,³³ међу Светим оцима преовладава уверење да прави разлог треба тражити у томе што би у том случају и Јуда био међу онима које би требало повести, а он свакако тога није био достојан. Док Св. Јефрем Сиријски тврди да није приличило да Јуду оставе самог, „јер се, услед изабрања Онога Који га је призвао, људима и он чинио савршеним“,³⁴ чини нам се да је уверљивије објашњење да би своју издају Јуда касније могао да правда тиме што је неправедно био изостављен, што попут других апостола није могао да се увери у Христову божанску природу, која се испољила зрачењем нетварне светлости.³⁵

Имајући у виду да је Исус са собом повео та иста три ученика и у Гетсимански врт,³⁶ и то у много драматичнијим околностима него што је ово успињање на гору, штавише да их је чак замолио да се за њега моле, можемо се запитати шта су они радили на гори Тавор док се Исус молио. Иако се о томе не говори у јеванђељима, највероватније је да су се и они испрва предали молитви, а да су, услед слабости људске природе, убрзо заспали.³⁷ У сваком случају нема сумње да „Петар и они с њим бјеху савладани сном“. Разлог томе је, по свему судећи, био њихов умор од напорног пута од предела Кесарије Филипове до подножја Тавора и успињања на високу гору. Пробудивши се, „видјеше славу његову и два човјека што стајаху с њим“ (Лк. 9, 32), Мојсија и пророка Илију. Иако се речима тешко може описати мистичност тог натприродног догађаја, синоптичка јеванђеља кажу да је Христово лице зрачило светлошћу неупоредиво јачом од физичког сунца, као и да је његова одећа такође била блистава. Будући да сами јеванђелисти нису били сведоци овог догађаја, да су о њему чули од Петра, Јакова и Јована, разумљиво је што постоје разлике, додуше мале, у њиховим описима онога што се догодило на Тавору. Матеј даје најбољи опис величанственог призора који су угледала тројица апостола: „И преобрази се пред њима, и засија се лице његово као сунце, а хаљине његове постадоше бијеле као свјетлост“ (Мт. 17, 2). Док се Лука ограничава на то да каже да током молитве „постаде изглед лица његовог другачији“, а „одијело његово бијело и блистајуће“ (Лк. 9, 29), Марко не описује изглед Исусовог лица, већ се задржава на опису натприродног сјаја његове одеће: „И хаљине његове постадоше бијеле као снијег, какве не може бјелиља убјелити на земљи“ (Мк. 9, 3).

Варнави и њему наменили мисионарски рад међу незнабошцима. Међутим, будући да је посланица Галатима написана 56. године, у време када Св. апостол Јаков, син грома, одавно више није био жив (мученички је пострадао 45. године), а да је на челу хришћанске заједнице у Јерусалиму био веома угледни Св. Јаков Праведни, брат Господњи, позивање на речи апостола Павла, да би се Св. апостол Јаков назвао стубом, по свему судећи није примерено.

33 Св. Теофилакт 2018, 82.

34 Свети Јефрем Сиријски 2016, 141. Нема сумње да је и Јуда, попут других апостола, од Христа добио дар да исцељује болесне и истерује демоне.

35 Уп. Св. Јован Дамаскин 2002, 123; Бл. Теофилакт 1996, 170. На питање да ли је Јуда позавидео тројици апостола које је Исус повео са собом на гору, следи негативан одговор, зато што је будући издајник „знао да су отишли на свеноћну молитву“, а он је био „лењ и желео је да сву ноћ спава под гором и почива“. Наиме, онај ко је попут Јуде „лењ и дремљив не мари за подвиге вере“ (Поповић 1997, 110).

36 Подсетимо да је Исус повео управо њих тројицу и приликом васкрсења Јаирове кћери. Види: Мк. 5, 37 и Лк. 8, 51.

37 Ако им се то десило у Гетсиманском врту, када их је Исус изричито замолио да се моле за њега, нема разлога да сумњамо да је исти случај био и на гори Тавор, тим пре што нису ни слутили важност ситуације у којој су се налазили ни величанственост догађаја који ће се одиграти.

Пре него што се одважимо на покушај тумачења природе те светлости којом је Христос зрачио, укажимо најпре на то да успињање на гору симболизује подвижнички начин живота, а уснулоост недухован начин живота. Исус Христос је својим понашањем увек нудио својеврсни пример за своје ученике. Иако њему као Богочовеку, по свему судећи, није била потребна молитва, а поготово не свеноћна, Он је њу редовно упражњавао, и то у самоћи, да би ученике подстакао на исихастички начин живота. Управо успињање на гору и усамљена молитва на њој представљају образац монашког понашања. Иако би неко могао приметити да се интензивно можемо молити и у низини, што је сасвим тачно, о чему уосталом најбоље сведочи пракса египатских пустињака, ипак треба указати да низина овде симболизује везаност за земаљско, чулно, привремено, а висина усредсређеност на небеско, натчулно, вечно. Успињањем ка врху горе Христос је „на тајанствен начин дао поуку свима, да који год хоће да се удостоји небесних откривења и виђења славе Божје, треба да остави низијска, земна пристрашња и да жели и тражи висинска, небеска блага“. Као разлог због чега је Исус тројицу апостола повео „не на ниску него на високу гору“, ава Јустин наводи да нас Господ тиме поучава на спрегу трудољубља и богомислија. „Висина горе – слика је богомислија, а пењање на гору – указивање на труд“. Као што птица не може летети без оба крила, тако су трудољубље и богомислије неопходни ономе ко жели да стекне духовна блага. Наиме, „трудољубље без богомислија не користи много“, а богомислије „без трудољубља нема дејства“. Притом је важно нагласити да онај ко „узлази на мисаони Тавор, да вечно гледа славу Божју“, најпре мора уложити огроман труд у подвизавању, у напору да сагори свој его, да би својом ревношћу на себе скренуо Божију пажњу. Трудољубље је „претеча богомислија и боговиђења“³⁸, а боговиђење је Божија награда подвижнику за изборену чистоту срца. Када монах узнатрепује у делатном начину живота, када очисти своје срце од страсти, предаје се вишем нивоу, молитвеном тиховању, а оно врхуни у озарењу нетварном светлошћу. Св. Григорије Палама каже да је Исус Христос „засијао за време молитве и открио изабраним ученицима ту неизрециву светлост (...), како би показао да је молитва узрок овог блаженог виђења, и како бисмо схватили да кроз приближавање Богу, које се постиже врлинама, као и кроз сједињење нашег ума са Њим, настаје и јавља се то сијање које се даје и које је видљиво свима онима што се путем усрдног творења добрих дела и чисте молитве непрестано уздижу ка Богу“.³⁹ Буђење је пак, као што је познато, универзални симбол за духовно прогледавање.⁴⁰

Разлог зашто се Господ преобразио управо на гори Тавор, а не на некој другој гори, могуће је потражити и у самом имену те горе, као што то чини ава Јустин. Он истиче: „Тавор у преводу са јеврејског значи палата чистоте и светлости. Зато Господ и изведе ученике на Тавор, а не на неко друго место, да би самим називом горе дао поуку о томе,

38 Поповић 1997, 113-115.

39 Св. Григорије Палама 2018, 247. За Свете оце успињање на стрму и високу гору је симбол за мукотрпни пут ка стицању врлине. Сам врх Тавора је, по Св. Јовану Дамаскину, симбол љубави, врхунске врлине. Онај ко се уздигне до божанског видиковца љубави, а то је могуће ако уистину буде волео Бога свим својим бићем и ближњег као самог себе, биће у стању да очима ума види Невидљивог. Он ће, затворивши чула и „ослободивши се лутања по спољном свету“, успети да у властитом срцу, које је претходно очишћено синергијом подвижничког живота и Божије милости, види Царство Божије. Ослобођен чулног, гледаће „Сунце Правде, иако он не може бити сасвим у пуноћи тога виђења“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 126).

40 У различитим духовним традицијама сан се поистовећује са заборавом, привидом, незнањем и смрћу, а буђење је сродно сећању, виђењу истинске стварности, знању и животу. „Пошто је Сан (Хипнос) брат близанац Танатоса (Смрти) у Грчкој, у Индији, а такође и у гностицизму, чин буђења је имао 'сотериолошко' значење“ (Елијаде 2003, 300).

да који жели видети славу Господњу, треба пре свега да има савест, сличну палати чистоте, да би достојно примио у себе светлост благодати Божије.“ Као још један разлог може послужити подсећање на древни догађај из јеврејске историје, када је Варак сабрао израилску војску на Тавору, одакле је сишао и уништио сву Сисарину војску, тако да „не оста ниједан“ (Суд. 4, 16). „Овај древни догађај Господ тајанствено понови у Својем Преображењу: намеравајући да победи адског Сисару, Он најпре узиђе на Тавор да одатле, наоружавши се пројављеном силом Божанства као оклопом, удари на ђавола и победи га.“⁴¹

Као што је већ речено, Христу, због Његове божанске природе, није било неопходно да се моли, поготово не током целе ноћи, али је то чинио да би нас као Син човечији pouчио да „молитва постаје узрочник Божанске славе“. Он тиме показује да „као начело и Узрок Свој поштује Родитеља (= Бога Оца); и допушта телу (Својем) да иде по својој природи, да би се оно молитвом оснажило и дошло у посвећење и држање онога што је узвишеније“.⁴² Још један разлог такве његове молитвене праксе Свети оци виде у потреби да се тиме завара ђаво, архинепријатељ људског спасења. Наиме, ђаво је пажљиво пратио шта ради Исус па је, видевши силна чудеса која је Господ чинио, могао помислити да је у питању ипак Бог а не човек. Да би надмудрио преваранта, које је завео наше прародитеље обећањем да ће постати богови уколико се оглуше о послушност Богу,⁴³ Христос је „свуда са Божанским мешао људско, скривајући као мамцем удицу“.⁴⁴ Наиме, Његово људско тело било је мамац, а удица је била Христова божанска природа. Христово тело је било наизглед као и свако друго људско тело, подложно умору, глади, жеђи, страдању и смрти. По свему судећи, Исус Христос се својим физичким изгледом вероватно није издвајао од осталих људи, зато што није желео да на тај начин на себе скреће пажњу.⁴⁵ Палама, постављајући питање уједно даје и одговор зашто се превечни Син Божији оваплотио у физичком телу палог Адама: „Да је, пак, Логос Божији примио тело неподложно смрти и страдању, како би онда ђаво могао бити обманут и како би Му могао прићи он који је сам по себи Завист?“⁴⁶ Он би се држао подаље од Господа, као што је био случај на Гори кушања, све док Исус није огладнео након четрдесет дана најстрожијег поста и тиме испољио страдалну људску природу. Но могли бисмо да се запитамо, зар план са удицом, за коју би се закачио ђаво, не би био осујећен самим Христовим преображењем, Његовим величанственим показивањем ученицима онога што Он као Бог јесте. Но то ипак није био случај, јер ђаво, „гледајући Христа како блиста са

41 Поповић 1997, 117. Тај удар ће се одиграти изненада и неочекивано, док је Сатана уживао у својој привидној победи, гледајући распетог Христа на крсту. Док је мртво тело Исусово лежало у гробу, душа Бога Логоса спустила се у ад и поразила ђавола и саму смрт, скрививши врата ада и ослободивши заробљене душе.

42 Св. Јован Дамаскин 2002, 127. Важно је истаћи да је Исус Христос, као нови Адам, својом апсолутном послушношћу небеском Оцу поништио грех непослушности старог Адама. Он је врлину послушности родитељима испољио и у својој младости, јер је био послушан мајци и праведном Јосифу, за кога се иначе мислило да је Исусов земаљски отац. Види: Лк. 2, 51.

43 „Лукави узима на себе изглед змије да би тиме обмануо човека, а Логос Божији узима људску природу да би помоћу ње надмудрио обмањивача“ (Св. Григорије Палама 2018, 122).

44 Св. Јован Дамаскин 2002, 127.

45 Сетимо се пророчких речи да „не би обличја ни љепоте у њега; и видесмо га, и не бјеше ништа на очима чега ради бисмо га пожељели“ (Ис. 53, 2). Додуше, неки сматрају да се те речи пророка Исаије односе на пострадалог Исуса Христа, а да је заправо и Исусов телесни изглед красила изузетна лепота.

46 Св. Григорије Палама 2018, 122.

молитвом, сетио се и Мојсија прослављеног лицем“;⁴⁷ а имао је и у виду да је Христовом преображењу претходила дуготрајна молитва, док би се Бог, вероватно је тако резонувао, у трену показао у нетвараној светлости.⁴⁸

Иако је Христова молитва Оцу свакако несамерљива са нашом, иако она, баш као и све остало што је у вези са Сином Божијим, за нас остаје тајна, у коју се тек може мало провирити али се она не може до краја осветлити, ипак се усуђујемо да поставимо питање за шта се молио Исус на гори Тавор. Будући да се, по свему судећи, молитва одужила целе ноћи, вероватно је да се молио за више тога. Као што је могуће да се молио Оцу да му као Сину човечијем да снаге да испуни властиту мисију, да у себи савлада слабости људске природе,⁴⁹ тако је могуће да се молио и за своје ученике, да буду у стању да читав свет упознају са јеванђељском поруком. Будући да је своје ученике поучио да се молитвено обраћају Оцу са „Оче наш“, тако је и Он сам вероватно том приликом чинио. Обратимо пажњу на део те молитве у којима се каже „да дође царство твоје“. У тим речима била је садржана Христова молба Оцу да удостоји тројицу апостола виђења Царства Божијег, и то сада и овде.⁵⁰

На Гори Тавор све три димензије стварности биле су присутне. Богочовек Христос је зрачио натприродном светлошћу, апостоли су припадали оностраној сфери, док је Илија представљао небеску сферу, а Мојсије сферу упокојних, односно подземља.⁵¹ Разлог зашто је Исус разговарао управо са Мојсијем и Илијом, који су се такође показали у слави, додуше озарени Христовом светлошћу, треба тражити у томе што Мојсије репрезентује закон, а Илија пророке.⁵² Управо да би се осујетила сумња у Христову праву

47 Он није схватио тада да је Мојсије „прослављен славом која је споља придошла“, док је Господ био превечни извор „Светлости Божанске Славе“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 127).

48 Поетски речено, ђаво „бива намамљен истицањем напред Тела (Христовог); те (тако) смрт, окусивши безгрешно тело (Његово), смучи јој се, и сву храну из утробе своје избљува несрећница!“ (Исто, 169).

49 Подсетимо се да се Исус у Гетсиманском врту, „клекнувши на колена“, док се с његовог лица сливао крвави зној од унутрашње борбе, усрдно обратио Оцу речима: „Оче, када би хтио да пронесеш ову чашу мимо мене.“ У тим речима испољила се Христова људска природа, која стрепи од смрти. Његова људска воља није још увек била у стању да се безрезервно повинује Божијој вољи. Но то је била тек краткотрајна слабост људске воље, након чега су уследиле речи: „Али не моја воља, но твоја нека буде!“ (Лк. 22, 42). Чини нам се да би било погрешно мислити да је Христова божанска воља напросто поништила или усисала Његову људску вољу. Богочовек је управо као човек а не као Бог (јер за Бога то не би био никакав проблем) свима нама показао да је човек, ма колико то било тешко, у стању да се потпуно подреди Божијој вољи.

50 Подсетимо се да је Св. Серафим Саровски умолио Бога да Мотовилова удостоји искуства благодати Светог Духа. Тек што је старац Серафим изустио ту молитву, Мотовилов је имао искуство пуноће благодати Светог Духа. Уп. Левитски 1998, 464.

51 „Јављање Мојсија, који је умро, и Илије, који није видео смрт, него је жив узнет на небо, означавало је власт Господа Исуса Христа над животом и смрћу, над небом и земљом“ (Таушев 2005, 166). „Мојсије је позван од мртвих, да би мртвима, држаним у аду, сведочио о доласку Христа у свет; Илија, – да би казао Еноху у рају; а три апостола – да би свима у поднебесју проповедали о слави Христовој, виђеној при Преображењу, говорећи: Видесмо славу Његову, славу као Јединороднога од Оца, пуног благодати и истине (Јн. 1, 14)“ (Поповић 1997, 110). Да је том приликом била присутна и наднебеска сфера, сведочи глас Оца из сјајног облака (Светог Духа).

52 По интерпретацији Св. Максима Исповедника, апостоли су гледајући Мојсија и Илију схватили да су уз Бога Логоса такође присутни мудрост и доброта, знање и васпитање, делање и созерцање, тајне брачног и безбрачног живота, да „Логос јесте Господ живота и смрти“, „да су у Богу сви живи“, да је Мојсије образац времена, а Илија природе ствари, да „Мојсије одговара чулно опазивој природи“, а Илија умној. Св. Максим сматра да се кроз божанствено Преображење „пројављује још једна тајна – велика и божанствена и блиставија“ од оних претходно поменутих. Он тврди „да нам

природу, да се евентуално не би неправедно сумњичио за нарушавање закона, за што су га иначе књижевници и фарсији оптуживали, Мојсије и Илија су се појавили на Тавору. То је био доказ да се Исус „не противи ни Закону ни Богу, јер Мојсеј не би говорио с оним који се противи његовим одредбама, нити би ревнатељ Илија трпео противника Божијег“.⁵³ Осим тога, њихово појављивање је онемогућило да се Исус поистовети са неким од пророка. Што се тиче теме разговора, јеванђелиста Лука тврди да се Господ саветовао са Мојсијем и Илијом „о исходу његовом који је имао да се испуни у Јерусалиму“ (Лк. 9, 31), као и о начину на који ће надмудрити и поразити Сатану, тако да својом смрћу смрт уништи и из ада ослободи утамничене душе праведника. Притом се боговидци Мојсије и Илија опходе с Исусом са великим уважавањем, као што то иначе чине слуге када се налазе пред господарем. Свакако није случајно што му се од пророка јавља управо Илија, не само зато што је био веома славан него и зато што је било општеприхваћено веровање да ће управо он најавити долазак Месије.⁵⁴

Након што смо појаснили неке од разлога Мојсијевог и Илијиног појављивања на гори Тавор, осврнимо се укратко и на понашања тројице апостола, суочених са овим крајње необичним, мистериозним призором. Нема сумње да су они били збуњени тим величанственим призором, да их је обузело страхопоштовање. Усхићен виђењем нетварне светлости којом је Исус зрачио, а желећи да то блажено стање што дуже потраје, Петар се, видевши да је саветовање на измаку, да се Мојсија и Илија спремају да оду, обратио Исусу речима: „Господе, добро нам је овде бити; ако хоћеш да начинимо овдје три сјенице: теби једну, и Мојсеју једну, и једну Илији“ (Мт. 17, 4). На могуће питање: „Како су ученици познали да су то били Илија и Мојсеј?“ блажени Теофилакт одговара: „Сигурно не са икона, јер је у то време било противзаконито изображавати ликове људи. Изгледа да су их препознали по њиховим речима. Мојсеј је вероватно говорио: Ти си онај чије сам страдање нагвестио заклавши јагње и свршивши Пасху; а Илија: Ти си онај чије сам Васкрсење предзначио васкрснувши сина удовичиног, или нешто слично.“⁵⁵ Међутим, чини нам се да је разлог препознавања много једноставнији. Чак и да нису могли разговорно чути разговор који је Исус водио са Мојсијем и Илијом, ученици би их духовним чулом препознали. Наиме, Таворска светлост, којом су и сами били озарени, уједно је као благодатна енергија извор надумног знања. Да им нису биле отворене духовне очи, они не би ни видели старозаветне пророке нити сâм феномен Преображења.

Јеванђелист Лука с правом констатује да је Петар изустрио наведене речи „не знајући шта говори“, а Марко наводи разлог због којег је изговорио те непримерене речи: „Јер не знадијаше шта да каже; јер бијаху уплашени“ (Мк. 9, 6). Свети оци су непримереност Петровог предлога тумачили тиме што „Петар, чији је ум био озарен тим најблаженијим виђењем и узнесен према божанској љубави и још снажнијој богочежњи,

богодолжни призор на Гори приликом Преображења мистично показује два општа начина богословствовања: онај први, прости и неузрочни начин, који путем само једног и потпуног (апофатичког) порицања уистину потврђује Божанство, а Његовој преузвишености исказује достојно поштовање ћутањем; и онај следећи, сложени начин, који Га (катафатичким) потврђивањем велелепно изображава на основу Њиме узрочених исхода“ (Св. Максим 2017, 141-146).

53 Бл. Теофилакт 1996, 172.

54 Сећање на пророчке речи „Ево, ја ћу вам послати Илију пророка прије него дође велики и страшни дан Господњи“ (Малах. 4, 5) било је увек живо међу Јеврејима, а и данас је тако. Врхунац прослављања Пасхе је тренутак када се отварају врата намењена доласку пророка Илије, „који је позван да уђе и најави долазак месијанског доба. Пета чаша вина стоји наточена за њега, али остаје непопијена“ (Голдберг – Рејнер 2003, 378).

55 Бл. Теофилакт 1996, 172.

није више желео да се раздваја од ове светлости⁵⁶. Он је с једне стране толико био обузет тим натприродним стањем, да је чак можда помишљао „да је наступио свршетак света и Царство Христово“, а с друге стране желео је да сâм Христос и апостоли избегну најављена страдања. Св. Теофилакт сматра да су у Петровој глави врзмале следеће помисли: „Нећемо ни силазити са горе, остаћемо овде да бисмо избегли крст и страдања; ако Јудеји дођу по нас, имаћемо за помоћника Илију који је спустио огањ с неба и спалио два педесетника с педесеторицом (в. 2. Цар. 1; 8-10); имамо Мојсија, који је поразио такве и толике народе“.⁵⁷ Што се тиче предлога да сачине три колибе, Петар је њиме у исту раван ставио Христа са Мојсијем и Илијом, „Господара са слугама“, што је свакако било непримерено. Подсетивши нас да је такво изједначавање погрешно, „јер се Христос, као истински Син, налази у Очевом наручју, док пророци, као истински синови Авраамови, на одговарајући начин обитавају у наручју Авраамовом“, Св. Григорије Палама констатује да Петар заправо није знао шта говори кад је предлагао изградњу колиба, „јер време васпостављања још није наступило, а када пак дође то време, неће нам бити потребне рукотворене сенице“.⁵⁸

Није тешко закључити да са Петрових усана том приликом проговара још увек непревладана човекова чулна природа, која даје предност уживању над страдањем, властитим над општељудским интересом. Њему је на Тавору било као у рају, и желео је да то блажено стање што дуже потраје. Није схватао да добро, оличено у нетварној светлости, не треба да се ограничи само на присутне нити да се испољи искључиво на том месту, него је неопходно да се оно „прелије и пређе на све верујуће“,⁵⁹ да прожме читав свет. И као што је још раније непромишљено настојао да одврати Христа од страдања (Мт. 16, 22), тако он и сада то индиректно чини, несвестан Божијег плана о потреби Христове искупитељске жртве за спасење човечанства и преображај пале природе.⁶⁰

56 Свети Григорије Палама 2018, 253. Вероватно се није радило само о виђењу божанске светлости него и о томе да су они били у значајној мери испуњени благодаћу Светог Духа, тако да су блаженством била обузета сва њихова чула. Какво би то стање могло да изгледа најбоље нам описује извештај Мотовилова о властитом искуству испуњености благодаћу Светог Духа, које се удостојио захваљујући молитви Св. Серафима Саровског. Он каже да је, док су усред зиме стајали у шуми, одједном лице Св. Серафима постало светлије од сунца, да су из Светитељевих очију сипале муње, тако да није могао да гледа у њега. Старац Серафим га је умирао, рекавши му да не треба да се боји: „И ви сте сами сад постали светли као ја. И ви сте сад у пуности Духа Божијег, иначе не било могуће ни мене да видите таквим.“ О томе шта је видео Мотовилов пише: „Представите себи: у средини сунца, при његовом најсјајнијем блистању подневног лучезарја, стоји лице човека који са вама разговара. Ви видите покрете његових усана, промењиви израз његових очију, чујете његов глас, осећате да вас неко рукама држи за плећа, али не само што не видите те руке, него не видите ни сами себе, нити његов облик – ништа осим једне заслепљујуће светлости која се надалеко простире“. Притом је Мотовилов осећао „тишину и мир у души својој“, сладост, небеску радост, необичну топлину, надземаљски миомирис. Све то потицало је од благодати Духа Светог која је обитавала у њима. Старац Серафим је поучио Мотовилова да је благодатно стање у којем се они тренутно налазе управо оно за које је „Господ рекао: *има неки међу овима што стоје овде који неће окусити смрти док не виде Царство Божије да је дошло у сили*“, оно о коме је Св. Макарије рекао: „Ја сам био у пуности Духа Светога“ (Левитски 1998, 464-467).

57 Св. Теофилакт 2018, 83.

58 Св. Григорије Палама 2018, 253.

59 Св. Јован Дамаскин 2002, 134.

60 За разлику од Петра, који је „сматрао да је Крст сраман и велико зло“, па је настојао да га избегну, Господ је „жудео да буде разапет, јер другачије није било могуће спасити људе“ (Св. Теофилакт 2018, 83).

И док је Петар износио предлог о изградњи материјалних колиба, „светао облак, који оба пророка беше донео Христу и који је опет по Божјем наређењу имао узети их и однети свакога на своје место, заклони апостоле окруживши врх горе“.⁶¹ Ученици су се уплашили „када зађоше у облак“ (Лк. 9, 34), будући да су били заслепљени нетварном светлошћу, тако да су готово изгубили оријентацију. Тај страх је додатно појачан када су зачули громки глас из облака: „Ово је Син мој љубљени, који је по мојој вољи, њега слушајте“ (Мт. 17, 5).⁶² Матеј каже да су се ученици не само јако уплашили него да су чак и пали ничице. Разлог њиховом падању не треба тражити у громком Божијем гласу, јер су га они и у неким другим ситуацијама чули па нису падали, већ у томе што нису били у стању да поднесу силу благодати којом су били захваћени. Док неки тврде да здружену силу нетварене светлости и Очевог гласа ученици напосто нису били у стању да поднесу: „Ученици су пали ничице, јер нису били у стању да издрже сјај облака и силину гласа“⁶³, има и оних који „сматрају да ученици нису пали ничице нити због гласа нити због речи, него због овог промењеног и натприродног светла“, дакле „због овог богојављења“ у форми интензивне натприродне светлости.⁶⁴

Задржимо се још мало на тумачењу појаве сјајног облака у који су запали апостоли. На основу јеванђеља по Матеју и Луки јасно је да се изглед Исусовог лица мењао током молитве, да је услед појачаног интензитета молитве Његово лице постајало све сјајније, тако да се у ту светлост многоструко јачу од сунца све теже могло гледати.

61 Поповић 1997, 108. Постоји дилема међу тумачима да ли је сјајни облак заклонио само Христа, Мојсија и Илију, или такође и апостоле. Види: Каравидопулос 2007, 221-222. Сјајни нетварни облак, који се изненада појавио и заслепио их, показао је апостолима „каква сеница доликује Христу“ (Св. Григорије Палама 2018, 254).

62 У различитим извештајима о томе колико је прошло дана између Исусове најаве да ће неки видети Царство Божије, односно његово преображење на Тавору, да ли шест или осам дана, Св. Григорије Палама види имплицитно упућивање на то да су сва три лица Свете Тројице била присутна на Тавору. Он каже: „На (Таворској) гори је било осам, а изгледало је да има шест; заједно са Њим попела су се и ова тројица: Петар, Јаков и Јован, и тамо су видели Мојсеја и Илију како са Њим беседе; тако их је укупно било шест. Међутим, заједно са Господом невидљиво су били присутни и Отац и Дух Свети, Први – сведочећи Својим гласом, да је Он Син Његов љубљени, а Други – сијајући у светлом облаку и показујући јединство светлости, како између Себе и Сина, тако и између Себе и Оца, јер се Њихово богатство састоји у повезаности и заједничком зрачењу светлости. На тај начин шесторица представља осморицу“ (Св. Григорије Палама 2018, 244).

63 Бл. Теофилакт 1996, 173. Падање се „није десило само због гласа, него и због светлости која се појавила заједно са тим гласом“ (Св. Григорије Палама 2018, 255).

64 Св. Григорије Палама 2018, 255. Уп. такође: Св. Григорија Палама 2012, 441. У Канону Преображења, који је испевао Св. Јован Дамаскин, каже се: „Чувши, Владико, сведочанство Оца, но немоћни да гледају блистање лица Твога, људским очима прејако, ученици Твоји на земљу падоше“ (Лаут 2010, 375). У прилог свог духовног увида да „душа која има обилну благодат Светог Духа и која зна да је чува може да издржи Божанска виђења“, док онај „ко има мало благодати, од виђења пада ничице, јер је у њему и сила благодати мала“, Св. Силауан Атонски наводи: „Тако је било и на Тавору када се Господ преобразио. Мојсије и Илија су стајали и разговарали са Њим, а апостоли су попадали ничице. Касније, када се у њима умножила благодат Светог Духа, и они су при јављањима Господњим могли да стоје и разговарају са Њим“ (Софроније 1998, 355-356). Да је тешко поднети виђење славе Божије сведочи Св. апостол Јован. О оном што се десило након што је угледао Христа, чије „лице бјеше као сунце што сија у сили својој“, а очи „као пламен огњени“, чији глас беше „као хука великих кола“, љубљени Христов апостол каже: „И кад га видјех, падох к ногама његовим као мртав“ (Отк. 1, 14-17). На путу за Дамаск Савле и његови сапутници били су обасјани нетварном светлошћу, чију благодатну силу нису могли поднети, па су сви пали ничице на земљу. Сличан пример немогућности да се на ногама поднесе сила славе Божије имамо и у Старом завету. Уп. Дан. 10, 5-10, 15-17.

И као што се могу посматрати зраци чулног сунца, али не директно оно само, јер ћемо бити заслепљени, тако је преобилна светлост блиставог Исусовог лица прекорачила могућност апостола да је созерцавају, те су они, заслепљени њоме, запали у сјајни облак. У тумачењу тог сјајног облака у коме су се обрели апостоли, Св. Григорије Палама се ослања и на Св. Јована Дамаскина и на Псеудо-Дионисија Ареопагита. Он има у виду пре свега тврдњу Св. Јована Дамаскина да су „на Таворској гори апостоли гледали безгранично изливање божанског блистања“.⁶⁵ Иако има у виду и став Псеудо-Дионисија, потекао из тумачења мистичког искуства, да је „неприступна светлост примрак у којем обитава Бог“,⁶⁶ нема сумње да у појашњењу свог исихастичког искуства Палама више следи Дамаскина.⁶⁷ Што се тиче тумачења оног што се одиграло на Тавору, он истиче да је Исус у почетним фазама преображења, „због слабијег блистања могао бити виђен а затим је, засијавши много снажније, услед преизобилног блистања постао невидљив“. Исту „светлост коју су апостоли најпре видели како сија са лица Господњег“ касније су видели „као засењујући светли облак“.

Иако у тумачењу заслепљујуће божанске светлости може у извесној мери послужити аналогија чулног сунца, ипак се Христос, Сунца Правде, од чулног сунца разликује тиме што „не поседује само природно блистање и славу, него и одговарајућу вољу, тако да промислитељски и спаситељски озарује само оне које пожели и колико пожели. Због тога је, пожелевши тако, и очи апостола озарио и био за њих видљив као сунце, али само накратко, а затим је по Својој вољи још снажније заблестао, постајући невидљив за очи апостола због преизобилног блистања и као да је зашао у осветљени облак“.⁶⁸ Тај облак дакле није био чулни облак, већ је био „истоветан са наднебеском славом Божијом“.⁶⁹ Уместо да пребивају у чулним колибама, као што је предлагао

65 Св. Григорије Палама 2018, 254. У надахнутој беседи на празник Преображења, Св. Јован Дамаскин, налазећи се управо на гори Тавор, кличе: „Данас је (на земљи) бездан неприступне светлости! Данас на гори Тавору Апостоле обасјава безгранични излив Божанскога Сјаја!“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 112)

66 Псеудо-Дионисије у писму Јакону Доротеју на апофатички начин настоји да приближи своје мистичко искуство: „Божански мрак је неприступачно светло у коме (...) живи Бог. И уколико је Он од сталног сијања невидљив и од преизобиља надсуштствене светлости неприступачан, у Њему пребива само онај који је достојан да зна и види Бога, истински пребивајући у Њему изнад виђења и сазнања, кроз само то невиђење и несазнање, схватајући да је Бог изнад свега што је чулно и умно“. У *Мистичком богословљу* он слично томе каже да је Бог „надсуштствено изнад свега“ и да се „неприкривено и истински јавља“ само онима који превазилазе сваку слику, реч и помисао, „ступајући у Примрак где је (...) заиста онај који је с ону страну свега“ (Дионисије псеудо-Ареопагит 2012, 21 и 160).

67 Будући да су наше мисли и речи примерене за разумевање и исказивање онога што се тиче оностране сфере, јасно је да се о оном што је надумно може мислити и говорити само условно и индиректно, те је самим тим легитимно интензиван сјај нетварне светлости означити и као светлост и као таму (примрак). Залажући се за апофатичко богословље, Јован Романидис истиче да нетварну светлост оци „понстовећују са мраком (примраком) и неизменично користе речи светлост и мрак“. Тако речи чуведеног псалма „У светлости твојој видећемо светлост“ могу да се схвате и као: „У мраку твоје видећемо мрак“, „и то за оце означава једну те исту ствар“ (Романидис 2013, 149).

68 Св. Григорије Палама 2018, 254.

69 Исто, 255. Осврћући се на Христово преображење на Тавору, Карен Армстронг каже: „У Старом завету ову божанску енергију звали су Божја 'слава' (*kavod*)“ (Армстронг 1995, 243). За ту Славу Божију, која је боравила у заветном шатору и предводила јеврејски народ у облаку током лутања кроз пустињу (2. Мојс. 40, 34-38), а затим дуго била присутна у Соломоновом храму, све док га Јевреји нису оскрнављивали уношењем статуа паганских богова, као и преовлађујућим одступањем од богоугодног начина живота, осим овог назива коришћен је и назив *Шехина*, који је изведен „из речи

апостол Петар, они су се нашли у сјајном благодатном облаку, у нетварној скинији Божијој.⁷⁰

У својој интерпретацији оног што се одиграло на гори Тавор, а о чему јеванђеља дају крајње сажете извештаје, Свети Јован Дамаскин инсистира на поређењу Старог и Новог завета. Он каже да су Мојсије и Илија били у прилици да сагледају оно за чим су толико жудели, оно што до тада људско око не виде, нити уши чуше. Иако се за њих може рећи да су били боговидци, оно што су они некада видели била је светлост неоваплоћеног Логоса,⁷¹ док су на Тавору заиста били у стању да лицем у лице гледају нетварну светлост оваплоћеног Логоса, штавише да говоре са Њим.⁷² Мојсије, коме је због недовољне будности (4. Мојс. 20, 11-13), Бог својевремено ускратио да ступи у обећану земљу (5. Мојс. 32, 49-52), сада „уђе у Земљу обећану, јер га уведе Исус, Дародавац наслеђа“. И то не у физичку земљу, пуку материјалну територију, већ у духовни простор. Наиме, на Тавору „Тајна сакривена од векова и поколења откри се, и Слава постојана и вечна показа се“.⁷³ Дамаскин подсећа да је Мојсије на гори Синај ушао у божански примрак, а да се на Тавору појавио сјајан облак. Док је некада на Синају Мојсије био у стању да гледа само леђа Божија, на Тавору „јасно гледа славу Божанства“. Чувена стена из чијег процепа је Мојсије гледао у славу Божију (2. Мојс. 33, 22-23) заправо је, по Дамаскину, Христос, „који од Својега тела одшкрину као неки најмањи отвор, и Светлошћу изобилном и јачом од сваког вида обасја (ту) присутне“.⁷⁴

Слично поређење износи и блажени Теофилакт Охридски. „Као што се у Старом Завету Господ јавио у облаку а Мојсије, ступивши у облак, добио Закон (в. 2. Мојс. 19; 9, 20; 20-21), тако је и сада облак обавио Христа.“ Но сада је то сјајни облак, а не примрак, „јер је прошла сенка Закона и помрачина нејасноће“. На Тавору „заблистала је благодат

схакан, пребивати у или разапети шатор“ (Армстронг 1995, 82). Док се сам Бог, тј. Његова суштина, и по рабинима, не може видети, доступна нам је Његова слава, која се Језекиљу јављала као „дуга у облаку кад је киша“ (Јез. 1, 28) или као сјајни облак светлости. Уп. Јез. 10, 4. Пред њом су пророци са страхопоштовањем падали на лице, доживљавајући је као делатно присуство трансцендентног Бога на земљи.

70 Осврћући се на Петров неумесни предлог да ученици на Тавору сачине три (трулежне) колибе за Исуса, Мојсија и Илију, Дамаскин истиче да њему, као и осталим апостолима, Христос није наменио улогу „градитеља сјеница (= колиба), него Цркве свега света“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 135), док Ориген каже: „Кроз Закон, пророке и Јеванђеље нема три сенице, већ једна једина, наиме Црква Божија“ (Пурић 2018, 447).

71 По Светим оцима, из купине која је горела а није сагоревала говорио је заправо неоваплоћени Логос (Атанасије 2004, 254-255). У Канону Преображења, који је сачинио Св. Јован Дамаскин, алудира се на славу Божију која је водила јеврејски народ кроз пустињу: „Огњени стуб – праслика Христа бејаше, облак – благодат Духа што прекри Тавор јасно најављиваше“ (Лаут 2010, 373).

72 У Канону Преображења, који је испевао Св. Јован Дамаскин, каже се: „Огањ нетварни како гори, а тварно тело не сагорева, видеше Мојсије, апостоли и Илија, Владико, као једног од двога, у две савршене природе“ (Лаут 2010, 371).

73 Св. Јован Дамаскин 2002, 136. Ава Јустин такође тврди да је „Својим страшним преображењем Господ Христос (...) објавио превечну тајну која је била скривена, и људске су очи виделе невиђено: тело земно – блиста божанским сјајем, тело смртно – зрачи славом Божанства“ (Јустин 2004, 406).

74 Св. Јован Дамаскин 2002, 113. „У старини су на Гори Синају дим и примрак и бура и горући огањ покривали онај врх, проповедајући Неприступног Законодавца, и сенковито приоткривајући Његова леђа“, а на Тавору „све и сва се испуни светлошћу и сјајем. Јер сам Законодавац, Уметник и Господар свега, дође из наручја Очевог, не прешавши из сопствене постојаности, то јест из обитавања у наручју Очевог, него снисходећи слугама, уобличи се у обличје слуге и природом и изгледом постаје Човек, да би се Бог Несместиви сместио у људе, показујући кроз Себе и у Себи светлост Божанске природе“ (Исто, 117).

Господња, тако да сада није било више ничег мрачног“. Св. Теофилакт инсистира на томе да је када се зачуо Очев глас из облака Исус остао сам, „како нико не би помислио да су се речи: 'Ово је Син мој љубљени' односиле на Мојсија или на Илију“. Штавише, „овим се можда указује и на то да су Закон и пророци остали само до неког времена, као што су и овде Мојсије и Илија били неко време, а затим је, кад је прошло њихово време, Исус остао сам; сада је време Закона прошло и завладало је Јеванђеље“.⁷⁵

Када говоримо о Преображењу Господњем треба имати у виду да се Христос заправо није изменио,⁷⁶ већ да је напросто, снисходећи људској слабости, допустио да они чији је сасуд за то способан накратко и делимично, колико су у стању да поднесу, сагледају оно што Он заправо јесте.⁷⁷ Будући да као превечни Син Бога Оца „има природом беспочетно зрачење Божанства“, да има „Сопствену Светлост Славе“, која је његовим оваплоћењем постала и слава његовог тела, Он се не мења и не преображава, већ се заправо преображавају они који су у стању да га гледају. Из субјективне људске перспективе чини се да се Господ изменио и преобразио на Тавору, док су се, објективно гледајући, заправо преобразили апостоли озрачени његовом нетварном светлошћу. Иако, дакле, „свето Тело (Христово) никада није било без удела у Божанској Слави, него се из крајњег сједињења по Ипостаси савршено обогатило Славом Невидљивог Божанства, тако да је једна и иста *Слава* Логоса и Тела“, она до тада није била пројављена у видљивом телу Христовом, те је била невидљива за људске чулне очи.⁷⁸ Ученици су наине били слепи за његову божанску светлост, будући да је она била од њих застрта телом, тако да им се Господ чинио као обичан човек, који додуше има натприродне моћи. Преображење Господње сходно реченом не значи да се Он на Тавору претворио у оно што до тада није био, него да „пројављује својим ученицима Оно што (одувек) беше, отварајући њихове

75 Св. Теофилакт 2018, 83.

76 Да би оспорио докетистичко учење о Логосу и сходно томе евентуално погрешно тумачење тајне Преображења, Св. Теофилакт истиче: „Када чујеш да се преобразио, немој мислити да је Он тада одбацио тело, јер је оно остало у свом ранијем облику, пошто се спомињу Његово лице и хаљине“ (Бл. Теофилакт 1996, 171). „Преображење не значи да су се измениле црте његовог лица, већ да се на његовом неизмењеном лицу пројавила неизрецива светлост“ (Св. Теофилакт 2004, 122-123).

77 Чувени псалм 44, у коме се између осталог каже „Красан си лепотом већма од синова људских“ (Пс. 44, 4), по Светим оцима настао је на основу пророчког виђења, и односи се на Христа. Ове речи, по преовлађујућем мишљењу, не опевају Христову телесну лепоту, већ упућују на његову изворну, божанску лепоту. Позвавши се на речи пророка Исаије, да „не би обличја ни љепоте у њега“ (Ис. 53, 2), Св. Василије Велики сматра да је „пророк, созерцавајући лучезарност Гопода и обузет тим блистањем, био душевно рањен овом лепотом, и да је божанственом богочежњивошћу био покренут ка духовној лепоти“. Он не пропушта да истакне: „Петар и синови Грома видели су на гори ту Његову лепоту, која је била блиставија од сунчеве светлости, удостојивши се да (телесним) очима виде предзнак Његовог славног доласка“ (Св. Василије 2003, 451). Св. Јован Дамаскин пак, имајући на уму библијске речи да је „Бог наш (...) огањ који спаљује“ (Јевр. 12, 29), поставља питање шта би се десило да је Господ на Тавору заблестао онолико колико је могао, а уједно и сугерише одговор: „Јер, ако би Он показао сав Сјај Славе (Своје), како они не би били спаљени?“ (Св. Јован Дамаскин 2002, 131).

78 Слепило за натчулне појаве има и својих добрих страна. Указујући на опасност обраћања пажње на појаве из натчулног света за оне који нису очистили и преобразили своје биће, Рафаил Карелин примећује: „Свети Оци кажу да иако се наше тело супротставља духу, оно ипак чува нашу душу од превременог уласка у духовни свет“. Наине, ако неприпремљени „уђемо у тај свет, наша, од страсти још увек неочишћена душа неминовно ће се, по законитости подобија, обрести ближе палим духовима таме него светлим анђелима. (...) Господ нам је дао тело као неку врсту завесе“ (Карелин 2013, 390-391).

очи и чинећи их од слепих – гледајућима“.⁷⁹ Важно је истаћи да је Бог Логос одувек био бескрајна превечна светлост, а она се његовим оваплоћењем локализовала у телу Сина човечијег, да би се на Тавору на извесно време делимично пројавила, али је и даље Логос, метафорично речено, остао у наручју Бога Оца. И Св. Јован Дамаскин и Св. Григорија Палама, ослањајући се на књигу Постања (1. Мојс. 1, 3; 14-18), користе аналогију између физичког сунца и Сунца правде, између физичке и нетварне светлости, да би појаснили начин на који бесконачна божанска светлост бива смештена у коначном телу. Св. Григорије тврди да се „некада сунчева светлост није налазила унутар овог диска као унутар неког сасуда, јер је најпре настала светлост, а диск је тек четвртог дана створио Онај што је све начинио, и са њиме повезао светлост“.⁸⁰ Аналогно томе, по Св. Григорију: „Ни светлост божанства није се, дакле, некада налазила у Христовом телу као у неком сасуду, јер је она (светлост) превечна, а оно (тело) придодато (присаједињено), будући да га је од нас примио Син Божији, и касније је ради нас било саздано, обухватајући у себи пуноћу Божанства и показујући се на тај начин као обоготворено и, истовремено, богоозарено светило.“⁸¹ Нека као резиме реченог послуже божанском премудрошћу надахнуте речи богослова Таворске светлости: „Светлост Господњег Преображења није светлост која настаје и нестаје, не може се ограничити и није подложна моћи чулног опажања, мада је за кратко време и на самом врху горе била видљива телесним очима, или, како неко каже: 'Променом чула коју је у њима изазвао Дух Свети тајници Господњи били су тада приведени из стања тела у стање духа.' На тај су начин они, колико им је даровала сила божанског Духа, видели ту неизречиву Светлост“.⁸²

За разлику од оних који попут Варлаама Калабријског не схватају да Христос на гори Тавор није зрачио материјалном светлошћу,⁸³ као и оних који опис јеванђелиста схватају у симболичком а не реалном смислу,⁸⁴ ваља нагласити не само да је та светлост била нетварна него и да је управо сâм Христос извор те божанске светлости. Наиме, као што је познато, и Мојсијево лице је светлило натприродном светлошћу након сусрета са Богом на гори Синај, и то у тој мери да његови сународници нису били у стању да га гледају, те је због тога он застирао своје лице (2. Мојс. 34, 29-35). Међутим, за разлику од Христа, он није био извор те светлости, већ је његово лице ту светлост, попут духовног огледала, одражавало. Мојсије је, као што правилно истиче Палама, „’био подвргнут’ преображењу и није га извршио он сам, и то онолико колико му је мера сијања Истине

79 Св. Јован Дамаскин 2002, 129. Христос, „положивши божанску силу у очи апостола, омогућио им је да прогледају и да виде“ (Св. Григорије Палама 2012, 439-440). Подсетимо се речи тропара и кондака празника Преображења: „Преобразио се се на Гори, Христе Боже, показавши ученицима Својим славу Своју, колико су могли да поднесу“; „На гори си се преобразио, и колико су могли да поднесу ученици су видели Твоју Божанску славу“.

80 Св. Григорије Палама 2018, 252. Уп. Св. Јован Дамаскин 2002, 130.

81 Св. Григорије Палама 2018, 252.

82 Исто, 246. Позвавши се на мишљење Св. Андреја Критског, да су Таворску светлост „апостоли видели када су екстатички превазишли свако чулно и умно поимање“, Палама наводи трећу стахиру на вечерњу на Преображење: „Неподносивост Твога светлоизливања и неприступност Твога Божанства видеше на гори избрани апостоли, и тако искусише божанско иступљење“ (Св. Григорије Палама 2012, 448-449).

83 Да та светлост није тварна сведочи чињеница да њу нису видели они који су били у подножју Тавора, „иако је била блиставија од Сунца“ (Исто, 338).

84 Многи римокатолички и протестантски теолози сматрају да је Таворска светлост „тварна и симболичка“. За разлику од таквог разумског, недуховног става, „библијски извори, Свето Предање и искуство Православне Цркве нам сведоче да у тајни Преображења нема ничег митског и симболичког, него стварног, истинског и опитно доживљајног“ (Пурић 2018, 435).

допустила да види и понесе светлост Божију. Наш Господ Исус Христос је у Себи имао то сијање. Он зато није имао потребу ни за молитвом која би Његово тело озарила божанском светлошћу, него је тиме (молитвом) показао одакле ће светитељима долазити то озарење Божије и како ће га они видети, јер ће и *праведници засјати као сунце у царству Оца њиховог* (Мт. 13, 43). Тако ће, поставши свецело божанска светлост, као пород божанске светлости, видети Христа како божанствено и неизрециво сија, Христа Чија се божанска слава, својствена Његовој природи, јавила на гори Тавор као заједничка и Његовом телу – услед јединства Ипостаси.⁸⁵

Јеванђелиста Матеј причу о преображењу Господњем на гори Тавор завршава тиме што Исус Христос подиже уплашене апостоле са земље, говорећи им: „Устаните и не бојте се. А они, подигавши очи своје, никога не видјеше до Исуса сама“ (Мт. 17, 7-8). У том Исусовом благонаклоном подизању са земље својих застрашених и пометених ученика може се уочити симболика да је управо Господ тај који уздиже палог човека, пружа му достојанство и усмерава га ка спасењу. У његовим речима „Не бојте се“ чује се тон охрабривања ученика на духовни подвиг, јер упркос свим искушењима безбедни су када је Он са њима.

Све се после тог несвакидашњег догађаја, који је дубоко потресао тројицу врховних апостола, лагано вратило у пређашње стање. Више није било ни заслепљујуће светлости, ни Мојсија ни Илије, а Исус је изгледао исто као и раније, пре Преображења. Док су они, силазећи са горе, још били пуни упечатљивих утисака, које нису били у стању да мисаоно и емотивно прераде, у свом бескрајном смирењу „заповједи им Исус говорећи: 'Никоме не казујте што сте видјели док Син Човјечији из мртвих не васкрсне'“ (Мт. 17, 9). Они су, збуњени и додатно пометени помињањем страдања и васкрсења, наравно послушали Учитеља. Ма колико им јак можда био порив да пријатељима покушају да опишу оно што су доживели, да им укажу на Исусову истинску божанску природу, која се испољила као заслепљујућа нетварна светлост, „није ни требало да пре Крста причају о Христу нешто богодолично“, тврди блажени Теофилакт. Наиме, „какво би мишљење о Њему имали они што би то чули, а затим Га видели разапетог? Зар Га не би сматрали варалицом и занесењаком?“⁸⁶ Као додатни разлог те заповести о ћутању можемо навести Дамаскиново мишљење је Христос „знао да су остали ученици несавршени, јер још нису стекли савршено удеоинство (= причастије) у Духу (Светом)“. Самим тим било би прерано, док не виде васкрслог Христа и доживе Педесетницу, да о томе било шта чују. Осим тога, требало је ћутати о свему што се догодило, „да не би издајника (Јуду) беснило зависти опседао“.⁸⁷ Он је додуше у приличној мери био лењ и незаинтересован за подвижнички живот, али је ипак жудео да види нешто необично и фасцинантно, баш као што је то био случај и са Иродом, као уосталом и са свим радозналим људима, незаинтересованим за духовност. Напросто, није Јуди требало дати било какво оправдање за предстојећу издају.

IV

Коментаришући силазак Исуса са замишљеним и препорођеним ученицима са горе Тавор, Св. Теофилакт Охридски износи духовну поуку свима нама о ономе што се може закључити на основу разматрања овог тајанственог догађаја: „Добро научи да је

85 Св. Григорије Палама 2018, 247.

86 Св. Теофилакт 2018, 83. Можда би они „могли помислити да је Он преварант који је сва Своја чудеса привидно учинио“ (Бл. Теофилакт 1996, 173).

87 Св. Јован Дамаскин 2002, 138.

созерцање Бога дошло након шест дана, за колико је свет створен. Ако, дакле, не превазиђеш овај свет и не попнеш се високо на гору, нећеш видети славна виђења: ни 'лице Исусово', које је Његово божанство, нити 'одећу' – тело Његово. Али, ако се попнеш на 'гору високу' тада ћеш видети Мојсеја и Илију како говоре са Христом, јер Закон, Пророци и Христос једно говоре и у свему се слажу. Када видиш човека да јасно тумачи значење Писма, знај да он јасно гледа и лице самог Исуса. Ако још и објашњава речи Писма и расветљује њихов смисао, знај да он гледа и 'белу одећу Исусову', јер су речи одећа мислима. Али немој да кажеш као Петар да нам је 'добро овде бити', јер увек треба да напредујемо и не задржавамо се на једном степену врлине и созерцања, већ да се још више пењемо у висину.⁸⁸

Навођење завршних речи Св. Теофилакта Охридског у тумачењу Преображења Господњег искористићемо као могућност да се овде и сами зауставимо. Имајући у виду да је немогуће у једном краћем тексту размотрити све димензије Преображења, остаје нам да ову тему касније даље развијемо, пре свега да размотримо Паламино тумачење Таворске светлости и његово теоријско оправдање исихастичке духовне праксе, која омогућава просветљење и обожење човека. Осим тога треба указати на сличности и разлике између раја и Царства небеског, размотрити не само есхатолошко стање преобразене природе него и могућност актуелног преображавања твари, довести у везу Свету тајну Евхаристије и преображење, осветлити улогу нетварне светлости у иконопису, итд.

Ма колико наша разматрања била недовољна да се осветли тајна Преображења, ипак, на основу оног што је речено, није тешко закључити да је неопходно, уколико смо заиста хришћани, да се постарамо око очишћења властите душе, како бисмо се удостојили посете Духа Светог. Свест да смо духовно слепи све док у нама не zasiја Таворска светлост,⁸⁹ с једне стране треба да буде опомена онима који су преамбициозни, који жуде за високим положајима у црквеној хијерархији, који би да буду духовни учитељи,⁹⁰ старци,⁹¹ а с друге стране подстрек свима нама да живимо духовније и увек имамо на уму да смо на овом свету да би се непрестаним преображавањем све више уподобљавали Христу.⁹² Наравно, будући да је виђење нетварне светлости Божији дар, а не пуки плод људских напора, разлози божанског даривања измичу окамењеним калуцима људске логике. Наш крајњи и првенствени циљ јесте спасење, тј. „да видимо нестворену светлост у другом животу“.⁹³ Уколико бисмо као циљ поставили виђење нетварне светлости у овоземаљском животу, изложили бисмо се опасности пада у прелест.

Нека завршне речи буду речи молитве:

Преобрази Госпoде моју таму у светлост, моју болест у здравље,
Моју тугу у радост, моју слабост у крепкост,
И сав живот мој Госпoде у љубав преобрази.

88 Бл. Теофилакт 1996, 173-174.

89 Монаси које одликује самокритични дух, често с тугом констатују: „Живим у тами“ (Влахос, 2003, 212).

90 Они који немају искуство виђења нетварне светлости, који су самим тим још увек у мраку, излажу се опасности да буду слепе вође слепима, будући да није могуће „да не грешти онај ко још не види божанску светлост“ (Св. Симеон Нови Богослов 2005, 234).

91 Имајући у виду појаву неискусних свештеника, који имају претензију на беспоговорно духовно руковођење, у Русији је искован појам младостараштво. Види: Сергије 2013, 368.

92 На Тавору је Господ „открио човеково божанско величанство и логосни карактер његовог бића, и показао да је смисао човековог бића: испунити се божанском светлошћу и живети зрачећи њоме“ (Јустин 2004, 407).

93 Старац Пајсије Светогорац 2011, 473.

Литература

- Acts of John*, <http://www.earlychristianwritings.com/text/actsjohn.html>
Acts of Peter, <http://www.earlychristianwritings.com/text/actspeter.html>
Apocalypse of Peter, <http://www.earlychristianwritings.com/text/actspeter.html>
Армстронг, Карен (1995): *Историја Бога*. Београд: Народна књига – Алфа
Атанасије, епископ Јевтић (2004): *Христос – алфа и омега*. Манастир Тврдош – Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Мироточивог
Влахос, Јеротеј (2003): *Православље и мистика светлости*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског
Вукомановић, Милан (1996): *Рано хришћанство од Исуса до Христа*. Нови Сад: Светови
Голдберг, Дејвид Ц. – Рејнер, Џон Д. (2003): *Јевреји : историја и религија*. Београд: Слио
Добротољубље, I том (2002). Манастир Хиландар
Добротољубље, II том (2000). Манастир Хиландар
Дрејн, Џон (2004): *Увођење у Нови завет*. Београд: Слио
Евдокимов, Павел (2009): *Православље*. Београд: Службени гласник
Елијаде, Мирча (2003): *Историја веровања и религијских идеја*, 1-3. Београд: Бард-фин – Бања Лука: Романов
Израели, Нађа (2011): *Света земља : ходочасничка путовања по библијским местима, православни и старозаветни празници у Светој земљи*. Београд – Карловац: Martiria
Јефрем Сиријски, свети (2016): *Господ говори : тумачења Јеванђеља и Старог завета*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског
Јосиф Исихаста, старац (2011): *Изложење монашког опита*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара
Јустин, преподобни отац (Поповић) (1999): *Догматика православне цркве*, II. Београд: Задужбина „Свети Јован Златоусти“ Аве Јустина Ћелијског – Ваљево: Манастир Ћелије
Каравидопулос, Јоанис (2007): *Јеванђеље по Марку : тумачење*. Шибеник: Истина
Карадамакис, Михаил (2005): *Православна духовност*. Манастир Хиландар
Карелин, архимандрит Рафаил (2013): *Хришћанство и модернизам*. Подмаине: Манастир Успења Пресвете Богородице
Керн, Кипријан (2012): *Антропологија светог Григорија Паламе*. Краљево: Епархија Жичка
Лаут, Ендрју (2009): *Извори хришћанског мистичког предања : од Платона до псеудо-Дионисија Ареопагита*. Београд – Карловац: Martiria
Лаут, Ендрју (2010): *Свети Јован Дамаскин*. Београд – Карловац: Martiria
Левитски, Н. (1998): *Свети саровски старац Серафим*. Манастир Хиландар
Лоски, Владимир (2003): *Оглед о мистичком богословљу Источне цркве*. Манастир Хиландар
Лоски, Владимир (2006): *Боговиђење*. Манастир Хиландар
Мајендорф, Јован (2012): *Свети Григорије Палама и исихастичка духовност*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара Београд
Martínez, Florentino García (1993), „Messianische Erwartungen in den Qumranschriften“, у: Dassmann, E. – Stemberger, G. (hg.): *Der Messias, Jahrbuch für Biblische Theologie*, Bd. 8

Николај (Велимировић), свети владика (2013): *Охридски пролог*, у: *Сабрана дела*, књ. VII, Шабац: Глас цркве

Папини, Ђовани (1994): *Историја о Христу*. Београд: Народно дело

Поповић, Јустин (1997): *Житије Светих за август*. Београд: Манастир св. Ђелија код Ваљева

Псалтир са девет библијских песама (превео Владика Атанасије Јевтић), Манастир Хиландар – Манастир Грачаница – Манастир Цетињски – Манастир Тврдош – Братство Св. Симеона Мироточивог, 2000.

Пурић, Јован (2018): *Богословље Празника*. Манастир Рача – Нови Сад: Матица српска,

Радовић, Амфилохије (2006): *Тајна Свете Тројице по Светом Григорију Палами*. Манастир Острог

Ребић, Адалберт (1996): *Средишње теме Старога зајета*. Загреб: Кршћанска садашњост

Романидис, Јован (2013): *Светоотачко богословље*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара

Свети Василије Велики (2003), „Беседа на псалме“, у: *Благослови душо моја, Господа : Свети Оци тумаче Псалтир*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског

Свети Григорије Палама (2018): *Госпode, просвети моју таму : сабране беседе*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског

Свети Григорије Палама (2012): *Слова у одбрани Светих исихаста*. Нови Сад: Беседа

Свети Григорије Палама (2015): *Сто педесет глава / Аскетски списи / Молитве*. Нови Сад: Беседа

Свети Дионисије псеудо-Ареопагит (2012): *Дела*. Шибеник: Истина

Свети Јован Дамаскин (1997): *Источник знања*. Никшић: Јасен

Свети Јован Дамаскин (2002): *Беседе*. Манастир Хиландар – Требиње: Манастир Тврдош – Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Мироточивог – Манастир Острог

Свети Максим Исповедник (2017): *О разним недоумицама*. Нови Сад: Беседа

Свети Симеон Нови Богослов (2005): *Сабране беседе*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског

Свети Симеон Нови Богослов (2008): *Адамов грех и наше искупљење*. Београд – Шибеник: Истина

Свето писмо Старога и Новога зајета (2012). Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве

Сергије, митрополит солњечногорски (2013), „Смисао духовног очинства је да живот учини лакшим“, у: *Књига о прелести и лажном духовништву* (пр. Ј. Србуљ – В. Димитријевић). Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског

Софроније, архимандрит (1998): *Старац Силуан*. Манастир Хиландар

Софроније, архимандрит (2001): *Видети Бога као што јесте*. Манастир Хиландар

Старац Јефрем Филотејски и Аризонски (2014): *Мој старац, Јосиф Исихаста*. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке

Старац Пајсије – човек љубави Божије (2005). Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског

Старац Пајсије Светогорац (2011): *Чувајте душу*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског

- Старечник* (2008). Нови Сад: Беседа
- Таушев, Аверкије (2006): *Православно тумачење Новог завета*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског
- Теофилакт Охридски, блажени (1996): *Тумачење светог еванђеља од Матеја*, Манастир Високи Дечани
- Теофилакт Охридски, свети (2004): *Тумачење светог еванђеља од Марка*. Манастир Високи Дечани
- Теофилакт Охридски, свети (2018): *Тумачење јеванђеља по Луки и Јеванђеља по Јовану*. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског
- Thoma, Clemens, (1993), „Redimensionierungen des frühjüdischen Messianismus“, у: Dassmann, E. – Stemberger, G. (hg.): *Der Messias, Jahrbuch für Biblische Theologie*, Bd. 8
- Шмеман, Александар (1996): *Тајне празника*. Цетиње: Светигора

Zoran Kindjić

LORD'S TRANSFIGURATION
An attempt at understanding the Feast of the Transfiguration and
phenomenon of the Light of Tabor

Relying on the Holy fathers, the author proceeds to interpret the feast of Transfiguration, aware that even deified persons are not able to entirely perceive the spiritual dimension of this feast. The author indicates the Lord's Transfiguration is one of the most significant events in Christ's earthly life. The Lord transfigured himself on Mount Tabor, revealing His divine glory to Peter, James and John, in measure in which they could take it. At the same time, He actually did not change Himself but His disciples were the ones who were transfigured, their spiritual eyes opened so that they were able to perceive the splendour of uncreated light, i. e. to perceive partially what Christ is. The notion of the Tabor Light was shaped by the theologians, not only in order to interpret the mystery of the uncreated light that emanated from Christ on Mount Tabor, but also to describe the immediate experience of enlightened and deified to denote both the uncreated light in heaven as well as the light in the eschatological Kingdom of Heaven. The awareness of men's spiritual blindness until he is capable of seeing the uncreated light should, on one hand, restrain those who are overly ambitious, who desire to be spiritual teachers, and, on the other hand, arouse in us a zeal for more spiritual life, a desire to be spiritually transfigured.